

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Angyal Endre: Lackner Kristóf és a barokk humanizmus kezdetei.

1 Angyal Endre: Lackner Kristóf és a barokk humanizmus kezdetei.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Angyal Endre: Lackner Kristóf és a barokk humanizmus kezdetei. / 1. Élet és környezet.

1. Élet és környezet.

A 16. század, a reformáció kora, Európaszerte a polgárság nagy százada volt. Már a középkor végén, a 13. század óta megfigyelhető a törekvés a polgárság szellemi, vallási, gazdasági autonómiájának kivívására, míg végre a 16. században ez a törekvés minden vonalon sikert arat. Kialakulnak a pénzgazdálkodás újkori formái, a bankok és a börze világa, az ipari kapitalizmus.¹⁽¹⁾ Úgy látszik, mintha az uralom, az irányítás végleg a polgár, a város kezébe jutott volna. Csakhamar azonban változik a helyzet. A konzervatív erők nem adják föl a harcot, sőt a 16. század végén újult erővel törnek felszínre. Az új század pedig már a győztes ellenreformáció, a keresztény humanizmus, fejedelmi abszolutizmus és udvari kultúra jegyében indul.

Sopron kulturális életében szépen nyomon kísérhető ez a fejlődés. A nagy dunántúli kultúrcentrum, mint mindig, úgy most is együtt haladt Európával. A polgári műveltség szervesen, törés nélkül halad útján a 13.-tól a 16. századig. Mélyen jellemző, hogy Luthernek már hét évvel reformátori föllépése után vannak hívei Sopronban.²⁽²⁾ És amint a polgári kultúra, a protestantizmus Nyugattal egy időben bontakozik ki Sopronban, úgy történik ez az udvari-humanista restaurációval is. Éppen itt mutatkozik meg, hogy *Sopron nemcsak átvette az európai kultúráramlatokat, hanem maga is segítette őket kialakítani.*

A barokkba forduló európai humanizmus alkotó szellemei közt egy soproni nevet is számontart az irodalomtörténet: Lackner Kristófit. Élete, működése az 1600-as évek soproni európaiságának ékes bizonyítéka. Ezek azok az évek, amikor a humanizmus irodalmi áramlata megint megerősödik, frigyre lépve az udvari kultúra világával.³⁽³⁾ Mélyen jellemzi a kort, hogy Lackner, aki polgári eredetű iparossarjadék, megjárja a humanizmus életútját, hogy végre fölemelkedjék az udvari szférába, s maga is elnyerje a nemességet. A 16. századi polgári kultúra átudvariasodásának, s ami ezzel egyértelmű, barokkizálódásának példája Lackner pályafutása.

Hatvan esztendőre terjed élete, 1571-től 1631-ig. Atyja, Lackner ²Ádám aranyműves, a bajorországi

Tittmanningból származott Sopronba, anyja Schiller Borbála, az ausztriai Aspangból.⁴⁽⁴⁾ Fiuk, Lackner Kristóf, mégis törés nélkül illeszkedik be Magyarországra életébe. Ekkor, a barokk századokban, még eleven valóság a *Deutschungar* nemes fogalma. Napjainkban elhalványodott ennek a szónak belső tartalma, holott egykor értékes valóság volt, két kultúra összefonódásának szimbóluma. Aki ezt a nevet magáénak vallotta, két kultúrában élhetett, s nem kellett egyiket sem a másik kedvéért megtagadnia...

Lackner Kristófot is már nyolcéves korában magyar környezetben találjuk. Atyja 1579-ben Csepregre küldi, a híres dunántúli evangélikus iskolába, hogy a magyar nyelvet és az első ismereteket elsajátítsa. Ekkor azonban még vajmi kevés árulja el a későbbi nagy humanistát. Kedv nélkül, rosszul tanul, ott is hagyja az iskolát. Akkor sem javul a helyzet, amikor Nádasdy Ferenc gróf új, kiváló pedagógusokat, Kreutzert és Gabelmannnt állítja az iskola élére. Lackner megszökik az iskolából, a Felvidéken és Morvaországban bolyong, majd katonának szegődik. De a katonaság sem tetszik neki. Visszamegy Sopronba s atyjánál aranyművészetet tanul.

Tipikusan 16. századi ez az életpálya eddig. A század széteső, nyugtalan, megállapodni nem tudó, sokszor izgága szelleme él az ifjúban. Humanista gondolatoknak, a Rend és Fegyelem javallásának, rendszeres művelődési törekvésnek nyomára sem akadunk. A manierista művészet nyugtalan, fölbomló formáival, a 16. század önmarcangoló szektáriánizmusával rokon ez az ifjú lélek... A korszellem hatalma azonban mindennél erősebb. Amint a manierista nyugtalanságból kialakul a mozgalmas, mégis fegyelmezett barokk, a polgári formátlanságból a 17. századi humanizmus formáltsága, a szektárius forrongásból az ellenreformáció, úgy győz Lackner lelkében is a *humanitas* és *disciplina* gondolata. A manierista-barokk stílusfordulat az ő lelkében is lejátszódik, a forma győz a formátlanság, a fegyelem a szabadosság fölött. Újból kedvet kap elhanyagolt tanulmányai folytatására. A gráci protestáns kollégiumba kerül, egykori tanárának, Gabelmannnak keze alá.

Itt már rendszeres munkát végez s egyre jobban elmélyül a retorikai, jogi és irodalmi tanulmányokban. Grácban, Sarau báró környezetében érinti meg először az udvari kultúra levegője. És most következik az egész életére kiható döntő élmény, mely végleg eljegyz a barokk humanizmussal. 1591-ben mint az ifjú báró nevelője, a páduai egyetemre megy. Négy évet tölt ott, kialakítván magában a barokk humanista eszményét. Jogi és filozófiai stúdiumokkal foglalkozik, megszerzi a doktorátust, s jeles tanára, Alrameri vezetésével a magiszteri címet is. Ez a cím feljogosítja, hogy a kor leghíresebb olasz egyetemén előadásokat tartson! Nem marad azonban Páduában, hanem beutazza Itáliát. A tanulmányút sem léha mulatozás számára, hanem komoly elmélyedés, jogi, földrajzi, társadalomtudományi tapasztalatok gyűjtése. Hazatérése után Sopron csodájára jár az ifjú tudósnek.

3 Vizsgáljuk röviden, mit jelentett Pádua Lackner Kristóf számára. A velencei köztársaság egyetemi városa ekkortájt már nem az az „averroista“ fészek, mint még 1500 körül. Valaha itt volt legerősebb a természettudomány, a vallási és szellemi megkötöttségtől mentesülő „scientia“ szelleme. A tulajdonképpeni humanizmustól idegen volt ez a „scientia“, hisz a nagy humanizmus mindig a „sapientia“, az emberi lélek méltóságát, a keresztény hit és antik szépség harmóniáját hirdette. A 16. század végén, a trienti zsinat után azonban egyre inkább szintézissé alakul át az egykori ellentét: a természettudomány humanizálódik, a humanizmus viszont természetfilozófiai elemekkel gazdagodik.⁵⁽⁵⁾ Ezt az új, gazdagabb, barokk humanizmust képviselte Pádua egyeteme a 16. század végén: ez inspirálta Lackner Kristófot.

Abban is döntő szerepe van Páduának, hogy Lackner érdeklődése az udvari szféra, az állam, az uralkodás problémái felé fordult. Itáliában ezidőtájt, a 16. század utolsó és a 17. század első évtizedeiben bontakozik ki a *ragion di stato* eszmevilága. Machiavelli kíméletlen politikai immoralizmusa nagy élménye a kornak:

csodálják nagyságát, de aggodalommal szemlélik eszméinek pogány zordonságát. A diadalmas ellenreformáció sem haladhat el szóltanul a firenzei bölcselő-historikus alakja mellett. Tudomást vesz tanításáról, de arra törekszik, hogy jó és hasznos elemeit beillesse a kereszténység etikai értékrendszerébe. Így alakul ki Ciro Spontone, Federico Bonaventura, Girolamo Frachetta, Pietro Andrea Canoniero és sok más író műveiben a *ragion di stato* elmélete. Lackner kortársai ezek a férfiak. Ők adják meg a szellemi hátteret, amelyen Lackner udvari humanizmusa kibontakozik.

Udvari humanizmusról beszélünk. Lackner ugyan megmarad Sopron világában, 1603-ban városbíró, 1614-ben polgármester lesz. Azonban maga Sopron, testvérvárosával, Pozsonnyal együtt erősen benn él akkor az udvari kultúra életerében. Közel esik Bécs, 1622-ben és 1625-ben Sopronban országgyűléseket tartanak, koronázásokat is lát a város, a vármegyében pedig kezd kibontakozni az Esterházyak fényes barokk világa, Miklós nádorral, a család első nagy egyéniségével.⁶⁽⁶⁾

Ez a dunántúli korai barokk adja meg Lackner további életútjának hátterét. Saját elbeszéléséből tudjuk, hogy 1608-ban Pozsonyban részt vesz II. Mátyás koronázásán, s ekkor a Szent Koronát is közelről láthatja.⁷⁽⁷⁾ Munkáit a Dunántúl és Felvidék főurainak ajánlja: a *Florilegus Aegyptiacus*-t gróf Esterházy Miklósnak, a *Salicetum Semproniense*-t gróf Thurzó Györgynek, az *Emblematischer Tugendpiegel*-t gróf Batthyány Ferencné Poppel-Lobkowitz Évának.

Érdekes összefüggések tükröződnek ezekben az ajánlásokban. Mutatják Lackner kapcsolatait a kialakuló Esterházy-kultúrával, és szálakat fűznek a magyar főúri költészet felé is. Hisz csak nemrég ⁴mutatta ki Eckhardt Sándor, hogy Batthyány grófné és férje lelkes olvasói, gyűjtői voltak Balassi Bálint verseinek, sőt Ferenc gróf Balassi-versekből vett részleteket illesztett menyasszonyához cseh földre küldött szerelmesleveleibe!⁸⁽⁸⁾ A Batthyány-család révén talán Lackner is megismerte nagy 16. századi lírikusunk költészetét.

A barokk udvari embert mutatja Lackner Kristóf 1602-ből reánk maradt portréja.⁹⁽⁹⁾ Szinte valami spanyolos jelleg él ebben az arcképben, a mélypillantású szemekben, a sűrű szakállban, a hatalmas csipkegallérban. Mintha a Fülöpök világából, az Escorialból lépne elénk humanistánk! Nem véletlen, hogy annyira vonzódott a spanyol szellem világához, Guevara műveihez. Ekkor már maga is az udvari szférába tartozik: II. Rudolf 1600-ban nemességre emelte.

A barokk államszervezés nagyvonalú elveit valósítja meg kicsiben Sopron városában. Szépíti, tisztábbá, egészségesebbé teszi, megerősíti a várost, fegyvereket szerez, megszervezi a köztisztaságot és az élelmiszerellátást. Pártolja a nevelés ügyét és azon van, hogy az ifjúság már az iskolában vérévé tegye a rend és fegyelem nagyszerű gondolatait. A német nemesi „Ordensgesellschaft“-ok mintájára megalakítja a *Studiosorum Nobilium Confoederatio* intézményét.¹⁰⁽¹⁰⁾ Mindez azt bizonyítja, mennyire átítatódik ezidőtájt a városi élet nemesi, udvari elemekkel.

Kapcsolatait az udvari világgal mindvégig megtartja Lackner. Még katonai multja is újjáéled. Az erdélyi fejedelem, Bocskai török-tatár-magyar hadai megtámadják Sopront. Lackner, evangélikus létére, kitart a császár-király hűsége mellett, maga áll a város védőinek élére, kiront az erdélyi hadakra és fejét veszi a támadó csapat vezérének. Nemsokára azonban újból fenyegetik Sopront az erdélyiek és török-tatár szövetségeseik. Megszállják a Szent Mihály-dombot, de a soproniak véres fejjel űzik vissza őket. Közben megérkeznek a császári hadak a híres Tilly tábornagy vezetésével. Lackner kapitányi rangot nyer, egyesíti a soproni hadakat Tilly seregével és hatalmas győzelmet aratnak az erdélyi fejedelem katonáin.¹¹⁽¹¹⁾

Lacknerék fényes diadala még jobban eljegyezte Sopront a habsburgi barokk szellemével és hosszú időre

biztosította a város nyugodt fejlődését. Ekkor virágzik az úgynevezett *17. századi soproni renaissance*, melynek építészeti emlékei még ma is gyönyörködtetik a bennszülöttet és az idegent. Festői udvaraival, masszív, sokszor patetikus formáival ez a művészet azonban inkább korai barokk, mintsem tiszta renaissance. Olasz inspiráció, renaissance-hagyomány, barokk művészi akarás eggyé olvad bennük, mint Lackner humanizmusában. Nem véletlen, hogy ép Lackner Kristóf háza egyik legszebb példája ennek a 17. századi soproni művészetnek.

Lackner alakja azonban nemcsak soproni és magyarországi, hanem *európai jelentőségű* is. A kibontakozó barokk udvari humanizmus egyik elméletírója, törvényhozója ő, Tübingában, Majna-Frankfurtban kiadott latin- és németnyelvű művei, az *Aphorismi Politici*, a *Galea Martis*, a már említett *Emblematischer Tugendspiegel* egész Közép-Európa számára foglalják írásba az udvari barokk humanizmus szellemét.

Antonio de Guevara a legfőbb ihletője ennek a spanyol eredetű, olasz és német elemekkel bővülő barokk humanizmusnak. Közép-Európában Münchenből indul ki a spanyol ferences-püspök eszméinek terjesztése. A *Horologium Principum*, Guevara alapvető műve, mely Marcus Aurelius császár alakjában mutatja be a humanizmus, sztoicizmus és udvariság szintézisét, már 1610-ben, illetve 1628-ban magyar fordítókra talál Draskovith Jánosban és Prágay Andrásban. Lengyel közvetítéssel egész a románokig eljut ez a könyv. A moldvai fejedelmek logothétája, a II. Rákóczi Ferencsel levelező Nicolae Costin 1710 és 1712 között románra fordítja, *Ceasornicul Domnilor* címmel.¹²⁽¹²⁾

Ennek a közép- és délkelet-európai Guevara-kultusznak, Guevara-propagandának egyik első képviselője Lackner. Úgy látszik, hogy még a 16. század végén, Itáliában ismerkedett meg a spanyol író alkotásával. Később pedig mindent megtesz, hogy terjessze Guevara gondolatait. Az *Aphorismi Politici* nem is más, mint a *Horologium*-ból vett bölcs mondások gyűjteménye, afféle barokk florilegium, amilyent később a másik spanyol udvari filozófus, Gracián műveiből állítottak össze *Oraculo manual* címen. Lackner 1625-ben adta ki Guevara aforizmáit, 1618-ban pedig már említett *Emblematischer Tugendspiegel*-jét. Ez a mű szintén Guevara szellemében fogant, de ösztönzéseket merített a korabeli német irodalomból is.¹³⁽¹³⁾

Olasz és spanyol humanista ihletések, kapcsolat a magyar főúri világgal és a délnémet udvari kultúrával színezik gazdaggá Lackner egyéniségét. Mint a dunántúli szellem általában, ő is a harmónia és szintézis embere. Protestantizmusa simán illeszkedik bele a születő barokk világba, Sopron polgári világát törés nélkül átvezeti az udvari kultúra századába. Nincs itt terünk arra, hogy minden művét részletesen elemezzük: ez külön monográfiát igényelne. Mégis legalább vázlatosan föl szeretnők villantani a barokk udvari és humanista világ néhány aspektusát, úgy, amint az Lackner oeuvre-jében tükröződik. És újra hangsúlyoznunk kell: ő nemcsak hatásokat kapott ettől a világtól, hanem maga is tevékeny szerepet vállalt kialakításában.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Angyal Endre: Lackner Kristóf és a barokk humanizmus kezdetei. / 2. Barokk udvari humanizmus.

62. Barokk udvari humanizmus.

Már említettük, hogy humanizmus és udvari kultúra a 17. század elején elválaszthatatlan egységet alkot. A barokk humanizmus alkotásai mind az udvari élettől nyernek inspirációkat, vagy annak kiformalásában segédkeznek. Ennek az udvari-humanista iránynak figyelemreméltó és európai szemszögből is korai dokumentuma Lackner „drámája“, a *Cura Regia*, 1616-ból. Nem dráma tulajdonképpen ez a mű, hanem

dialógusokba öntött *királytükör*. A műfaj maga középkori összefüggéseket revelál. Jellemzően középkoriak, a lovagi epikára emlékeztetőek már a nevek: Gothofredus praefectus vigilum, Lancelottus aulae familiaris. Középkorias az allegórizmus hajlama: a király neve Christianus I., a királyné Christiana, a királyi gyermekek Christianus II., Constantinus, Clara és Chara. A renaissance-filozófiával való kapcsolatot mutatja az a tény, hogy a dialógusban nagy szerepet játszó orvos neve Cardanus. Lackner itáliai éveinek, a páduai egyetem természetfilozófiai érdeklődésének bizonyítéka ez a név. Cardanus azonban *orvos* létére egyúttal a *humanizmus* eszméinek tolmácsolója, ami azt bizonyítja, hogy Lackner és vele az egész barokk számára nem ellenfelek a természettudományos „scientia” és a spirituális „sapientia”. Amit előző fejezetünkben megállapítottunk, itt is beigazolódik: orvostudomány és humanizmus itt már nem ellenségek, mint még Petrarca korában, hanem egymást kiegészítő szövetségesek. Ez a szövetség pedig a *ragion di stato* gondolatával is bővül Lackner dialógusában.

Christianus király szeretné utódaiban az ország békéjét biztosítani és Isten dicsőségét növelni. Ezért összehívja udvari embereit, szenátorait, hogy velük a határok védelméről, az ország szövetségeseiről, végül pedig a királyi gyermekek neveléséről tanácskozzék.

A *ragion di stato* eszmekörében indul meg a dialógus. Háborúról és védelemről esik szó, kül- és belpolitikai intézkedésekről. Alexander praefectus Curiae Theologus egyenesen a megelőző háború jogosságát hirdeti! Szóba kerül az országgyűlés összehívásának kérdése, majd a katonák, Ernestus és Fulgosius beszélnek.¹⁴⁽¹⁴⁾

Itt kapcsolódnak bele a barokk humanizmus problémái a dialógusba. Mind Ernestus marsall, mind Fulgosius a szélsőséges antihumanizmus magatartását testesítik meg. Ernestus a fegyverek fontosságát hirdeti és gúnyolja az irodalmat, a szellemi műveltséget. Még dörgedelmesebb Fulgosius hosszú kirohanása, mely a hét szabad művészet mellett immár az asztrológiát és az orvostudományt sem kíméli. Bartolus praefectus még csak szerényen meri hangoztatni: fegyverre és műveltségre *egyaránt* szükség van.

Ekkor szólásra emelkedik maga a király. Értzi, hogy a katonák álláspontja túlzott, érzi, hogy távol vannak az *urbanitas Romana*, azaz a humanizmus eszményétől. Kimondja, hogy szavuk nem más, mint a „durva szkita egyúttlármázóknak éneke” (*Scyticum ac agreste convitiorum 7carmen*), s fölszólítja Cardanust, fejtse ki a helyes álláspontot.¹⁵⁽¹⁵⁾

Cardanus orvos mindenekelőtt a szabad művészetek lélekformáló, nevelő, egyszóval *humanisztikus* erejéről beszél. A „studium” és a „sapientia” ékesíti a lelket, vigaszt és segítséget nyújt veszélyek és szomorúság közepette, tanácsot ad az élet minden helyzetében, jámborságra és Isten igazi megismerésére vezet, megszeli a vad erkölcsöket, az erény útjára kalauzol és alkalmassá tesz az állami ügyek helyes intézésére:

„Alunt namque studia pueritiam, ipsam miseriis refertam senectutem oblectant, eandemque cum tota eius substantia ornant, & utcunque res in pericula devenerint, consiliis & mediis subveniunt; medelas, per fugium ac solatium praebent; pernociant absque molestia nobiscum; peregrinantur unâ; rusticantur simul; sapientiam, cui omnia obediunt, conciliant; pietatem & veram agnitionem Dei subministrant, ac praemonstrant; emolliunt mores, nec sinunt esse ferus; ea sunt. quae annuo curriculo adquirunt, vel vitae usura quae subministrare, studiis neglectis, nequit; rectum fidei ac virtutum callem praemonstrant; ad capessendam Rempublicam idoneos reddunt homines, adusque, ut convenienter ac consentaneè solùm in hos qui ut Lucifer inter reliquos Syderum ignes lucet, eminent; illud quadret elogium: Vicisti famam virtutibus tuis.”¹⁶⁽¹⁶⁾

A keresztény humanizmus gondolatainak nagyszerű kifejtése ez a részlet.

Cardanus védőbeszédében most sorra veszi a tudományok egyes ágait. Beszél a grammatikáról, mint

mindennek alapjáról. Hangoztatja a dialektika és retorika fontosságát államügyekben. A retorika még a harcban is fontos, mint a győzelem egyik eszköze. Cardanus-Lackner tudja, hogy a hadviseléshez a diplomácia is hozzátartozik. Itt van aztán igazán szükség a helyes, meggondolt, körülményeket mérlegelő, cselvetéseket kikerülő beszédre. Nagyobb annak a győzelme, aki *karddal és szóval* győz, mint azé, aki esztelen tombolással ront az ellenségre:

„Certare autem & hoc est, nosse masculâ flexanimâque oratione loqui, & loqui rite, prudenter, concredita mandata, intra mandati fines, exequi & proferre cate, fallacias animadvertere, easdem studiosè diluere ac refutare, quae omnia, quantum in recessu habeant, quàm, res cum hoste ac adversario, pro loco & tempore, tractari debet, neminem praeterit: fit namque ut plus laudis cedat in victorem circumspectum, qui ense suo, fassioneque propriâ inimicum jugulare studuerit (quod Rhetorica & Dialectices normae docent), quàm interdum evaginatus gladius eius, qui magno oestro perciti capitis nisu, oppugnatum ivit.“¹⁷⁽¹⁷⁾

Érdekesek ezek a szavak, mert a barokk humanizmussal karöltve járó *ragion di stato*-eszmekör mellett a *germán hagyománynak* bizonyos nyomai is föltűnnek bennük. A retorika, a szónoki készség becsülése nem pusztán humanista vonás. Megvolt ennek a jelentősége már a korai középkor germán fejedelmeinél, amint erről az ősi skandináv 8költészet emlékei tanúskodnak. Állandóan visszatér ezekben az emlékekben annak kifejtése, mennyire fontos a király szónoki képessége harcban és békében egyaránt. Dícsérik a szépen szónokló királyokat, főként Hakont, akiről a skandináv *saga* úgy emlékezik meg, mint szép megjelenésű, jól öltözött, magas és karcsú, élénk kedélyű és megnyerő beszédű fejedelemről. Ilyen királyt kíván Jütland számára a *Knytlingsaga* egyik szereplője is, és ilyenek a longobard királyok, a filozófia, irodalom, szónoklat istápolói. Germán fejedelmi udvarokban alakul ki a *dialógus* műfaja a középkorban. Már az Edda hőskölteményeit gyakran két énekes adta elő párbeszéd formában. Attila germán környezetében ugyanez az előadási mód bukkan föl, és ez él tovább a középkori *disputatio* divatjában. Retorika és dialógus kultusza természetesen sokat köszönhet a humanizmusnak is, mégsem szabad azonban figyelmen kívül hagyni a műfaj germán gyökereit.¹⁸⁽¹⁸⁾ A *Cura Regia* dialógus-formája, Cardanus védőbeszéde a retorika mellett tehát nemcsak humanista, hanem ősi germán örökség is. A német származású, itáliai nevelkedésű Lackner Kristóf a germán hagyományt és a humanista mintákat egyaránt művébe olvasztja, városa, hazája és az egész középeurópai barokk művelődés hasznára.

A lackneri humanizmus szintétikus volta ott is megmutatkozik, ahol Cardanus az asztronómiát és asztrológiát veszi védelmébe. Tudjuk, hogy humanizmus és asztrológia sokáig hadilábon állottak egymással, főként Itáliában. Asztrológiával főként az orvostudomány, az averroizmus, a természetbölcselet hívei foglalkoztak, azok, akik tagadták az akarat szabadságát s az embert csupán mint vak kozmikus erők játékszerét tekintették. Csak a firenzei platonisták körében merült föl annak szükségessége, hogy az ember szabadságát, a lélek méltóságát hirdető humanizmust összeegyeztessék a kozmikus asztrológiával, természetfilozófiával.¹⁹⁽¹⁹⁾ Ezt az összeegyeztetési folyamatot fejezi be a barokk s vele Lackner Kristóf. Mélyen jellemző, hogy egy orvossal hirdeti a humanizmus eszméit.

Humanisztikus az a felfogás, melynek értelmében a *litterae* minden művelt és gondozott életforma alapjait, támaszait adják, s amely szerint az *eloquentia* és a *recta fides* a királyság díszje. Humanista elvek szószólója Cardanus akkor is, amikor kimondja: a jogtudomány megtagadása az emberi társadalom összeomlását eredményezné.²⁰⁽²⁰⁾ A jogtudomány pedig – igazi humanista szellemben – nemcsak az erkölcs és a rend őre, hanem esztétikai szépségeket is kifejez. A *latinitas*, a *Romana gravitas*, az *eloquentiae splendor* a római jogot is átjárja. Még ha elvesznének is a *pater Latinitatis*, Cicero művei, a latin nyelv minden szépségét, méltóságát vissza lehetne idézni a törvények és a nagy római jogtudósok nyelvéből:

„Et quod magis est, rareretque alibi reperitur tanta facundia; tanta styli ubertas, tanta latii sermonis puritas atque facundia in

ipsis legum fontibus reperitur, ut si cum ipso Latinitatis patre ipsa eloquentia atque latinitas interijssset ⁹(Doctorum omnium communi calculo), ex ipsis legibus, ac jurisprudentum responsis, Romana gravitas atque eloquentiae splendor, in integrum restitui potuissent: nil namque superfluum; nil ineleganter; nil indecorum continent.“²¹⁽²¹⁾

Szépség és igazság, nemesség és méltóság a humanizmus szellemében fonódik össze.

A derékség és műveltség, a *probitas* és *eruditio* egyesítése: az Cardanus-Lackner ideálja. Hirdeti, hogy a király környezetében szükség van az igazság képviselőjére. Két római császár példáját hozza föl: Antoninus Piusét, aki összegyűjti udvarában a tudósokat, s így a császárok legjobbika, legboldogabbika lesz – és Alexander Severusét, akit az erények sugara világítanak meg (virtutum radiis erat illuminatus). Uralkodókat sorol föl, akik tudósokat, könyvtárakat támogattak, s barokk példahalmozással beszél a könyvtárakról, mint a halhatatlanság és igazság őrzőiről.²²⁽²²⁾ *Probitas* és *eruditio*: ennek a két erénynek egyesítése a spanyol barokk-humanizmus ideálja. Gracián, a legnagyobb barokk udvari humanista ugyanígy hirdeti majd negyven évvel később *valor* és *saber*, harci érték és műveltség szintézisét. Nem tartjuk kizártnak, hogy ismerte Lackner művét...

És most merül föl a barokk humanizmus egyik alap gondolata Cardanus szavaiban: a *disciplina* eszménye. *Hit és fegyelem*: ettől a két igétől visszhangzik az egész barokk humanizmus. Hazánkban Forgách Ferenc, Zsámboky János, Istvánffy Miklós hirdetik legjobban ezt a két ideált az 1600 körüli években.²³⁽²³⁾ Sorukba Lackner Kristófot is oda kell állítanunk. Cardanus szavaival élesen kritizálja a *disciplina militaris*-től elfajzott katonaságot (az erdélyi hadak is idetartoznak szerinte!). Magasztalja a római *disciplina* szellemét. A humanizmus latin összefüggései mellett ismét helyet kapnak a germán összefüggések. A germán cimberekben látja a fegyelem, a katonás szellem legszebb példaképét, örökérvényű mintáját. A cimberök örültek, ha életüket a hazáért áldozhatták, s ezért vidáman, dallal, zenével vonultak a csatába. Viszont sírtak és jajgattak, ha halálos betegség lepte meg őket, mert szégyennek érezték az ilyenfajta halált. Ez volt az igazi *militaris disciplina* – kiált föl Lackner –, ezt kellene mindenkinek követnie. A római birodalmat is a katonai fegyelem tette fénykorában naggyá, s ez segítette a törököket hódításaikban:

„Et Cimbrorum antiqui milites adeò pro patria mori, atque publicâ Re, ut haud existimarent, nisi in bello morirentur, se felices, quasi ad finem vitae non perseverantes: unde & plenis; tibiis crepabant, ac gaudio summo in acie exultabant, tanquam gloriose ac feliciter vitâ excessuri: lamentabantur verò in morbo, quasi turpiter ac miserabiliter perituri. Hoc erat calcar militiae; haec erat vera militaris disciplina; hanc dignum iustumque esset porrò observari: Ast quia intermissa cernitur, amissa etiam tot imperia, Regna, provinciae, urbes visuntur. Sic Romani, quùm justitiae opinione ac belli gloriâ, omnes superarent populos; Postidea labente disciplinâ, ab omnibus ferè superati sunt; & haec unica Turcicarum ¹⁰victoriarum, triumphorum est caussa principalis; hanc, tanquam supremum acquirendi dominij modum, patulo brachiorum sinu observant.“²⁴⁽²⁴⁾

Így csendül ki Cardanus humanista hitvallása a katonás szellem magasztalásában. Nyilvánvalóvá válik ebből, hogy a barokk udvari humanizmus ideálja nem a szobatudós, hanem a sokoldalú, *testben és lélekben* kiművelt ember. Még határozottabban kirajzolódik ez az ideál Menochius, a királyi „secretarius“ beszédében. Sem a túlzásba vitt harciasság, sem a túlzott tudományosság nem vezet célra – hangoztatja. A kettő összefoglalására, egyesítésére van szükség. Hisz nem minden katona gonosztévő és nem minden tudós neveléses. Szükség van tehát a királyi gyermekek mind fegyveres, mind tudományos kiképzésére.²⁵⁽²⁵⁾

Ezek a gondolatok világosan mutatják a lackneri humanizmus udvari beállítottságát. A *vitéz és művelt* ember az egész udvari irodalom eszménye Castiglione-tól Saavedráig, a középkortól a barokkig.

A barokk udvari humanizmus sugallta a Szent Koronáról írott művet is. Mint a barokk humanisták annyiszor, Lackner is szembeállítja művében a *jó fejedelem* és a *tirannus* típusát. Égi lénynek nevezi a jó fejedelmet, ki inkább hasonlatos az istenséghez, mint az emberekhez, bővelkedik minden erényben, az égiek

azért küldik a földre, hogy könnyítsenek az emberi sorson. Legelső és legnagyobb gondja az állam java. Állandóan örködik népén s kész életét is áldozni érte. A tirannus ezzel szemben félelmetes vadállathoz hasonló, mindenkinek életét fenyegeti, végzete a világnak és országának, mindenki retteg tőle, s csak erőszakkal tartja fenn uralmát.²⁶⁽²⁶⁾

Olyan gondolatokat vet itt föl Lackner, amelyek az egész barokk kultúrában alapvető szerepet játszanak. Egy fejlődési sor elején állanak a lackneri gondolatok, s ez a sor majdan a 18. századi nagy Habsburgok és Hohenzollernek uralmi eszméjében teljesebbé válik. A *jó uralkodó* Lacknertől meggrajzolt s a többi barokk udvari humanistánál is visszatérő típusa lesz az az ideál, melyre a két német uralkodóház törekszik, szemben XIV. Lajos inkább egocentrikus, külsőségesen reprezentatív típusával. Helyesen mutat rá legújabb tanulmányában Koszó János, hogy még Nagy Frigyes alakjában is ez a barokk jó uralkodó-eszmény teljesebbé válik. Persze, a nagy porosz király már a felvilágosodott abszolutizmust is magáévá tette, de hogy sikerült népét a hétéves háború legreménytelenebb helyzeteiből is kivezetnie és eredménnyel megállania egy világhatalom ellenében, azt mégis elsősorban a hősi és önfeláldozó barokk szellemnek köszönhetjük.²⁷⁽²⁷⁾

A barokk szellemnek azonban nemcsak az uralkodók, hanem az alattvalók lelkét is át kell hatnia. Ezért Lackner nem állapodik meg a *királyiütköz* műfajánál, hanem egyetemes lélekformálásra törekszik. *Galea Martis* című művét a katonának szánja, s benne ismét a *disciplina militaris* nagy gondolatát fejtegeti. És a barokk humanizmus nemes etikai komolysága járja át a *Salicetum Sempronense* epigrammait.²⁸⁽²⁸⁾

Hősiességgel hirdeti: ne fussunk az élet keservei, megpróbáltatásai elől. Viseljük el az Isten akaratából minket sújtó veszedelmeket, mert így nyílik meg számunkra a mennyország útja:

„*Aerumnas vitae ne defugiamus acerbas,
Et quaecunque dabit ferre pericla Deus,
Pro crucibus caelum nobis donabitur istis,
Exigui merces tanta laboris erit.*“

A keresztény humanizmus és barokk stoicizmus szellemében ír a kötelességteljesítésről, türelemről, s kimondja: sem börtön, sem gyűlölet, sem örvény, sem igazságtalanság nem törheti meg az értelmet. Az isteni világrend igazságosságába vetett bizalom s az emberi szellem méltóságának humanista javallása mesteri összhangban egyesül ebben a négyesoros epigrammában:

„*Fac tua, fide Deo, perfer toleranda, taceque
Vindictam tacito pectore, mitte Deo,
Carcer, et invidiae, rabies, injuria, livor,
Hac ratione tibi nil nocuisse queunt.*“

Végül pedig a *plebs studiosa*-hoz, a tanulóifjúsághoz intézett disztichonjában tömören összefoglalja a keresztény barokk-humanizmus erényeit. A lelki tisztaság és vidámság, a jámborság, hit és becsületesség: ezek a tanulóifjúság legnagyobb kincsei.

„*Candor, mens hilaris, pietas, probitasque, fidesque,
Haec sunt divitiae plebs studiosa tuae.*“

Külön ki kell emelnünk a *candor* és *pietas* említését. Ez a két szó, melynek értelmét a „lelki tisztaság“ és

„jámborság“ csak megközelítően írja körül, a barokk életstílus két alapvető erényét jelzi. Kifejeződik benne a lélek magasabb rendű nemessége, világossága, ereje, megnyíltsága Isten felé. A barokk ember létteljessége tükröződik ebben a kis epigrammában. A nagy soproni humanista írásaiban a 17. századi szellem univerzális távlatai nyílnak meg.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Angyal Endre: Lackner Kristóf és a barokk humanizmus kezdetei. / 3. Emblematika.

3. Emblematika.

Univerzális távlatokat fejez ki a barokk *emblematica* is. Gyökerei a középkori misztikába nyúlnak vissza, rokonait a 16. és 17. század *panszófiájában* leljük meg. A Mindenség titokzatos összefüggéseit hirdeti ez a panszófikus-emblematikus világnézet, a létezés hatalmas *ordo*-ját.²⁹⁽²⁹⁾ Ezek az összefüggések teszik lehetővé, hogy az emblémák, ¹²allegorikus és szimbólikus képek mélyebb értelmet fejezzenek ki. Nem pusztán játék ez az emblematika, hanem egyfajta filozófia.

Lackner Kristóf az emblematikus irodalomnak nemcsak Magyarországon, hanem Középeurópában is úttörője. Előtte inkább csak olaszok és spanyolok, Alciati, Giovio, Herrera, Ledesma művelik ezt a műfajt.³⁰⁽³⁰⁾ Lackner megelőzi a magyar Hevenesit, a német Harsdörffert, Birkent, sőt a legnagyobb spanyol emblematikus író, Saavedrát is... Saavedra egyébként mint diplomata hosszabb időt töltött a középeurópai Habsburg-birodalomban. Talán ismerte Lackner műveit. Az *Idea de un principe politico-christiano* számos olyan gondolatot vet föl, amit már húsz évvel előbb megtalálhatunk a soproni humanista írásaiban.

Az emblematika misztikus, mágikus, kozmikus vonatkozásaival tisztában van Lackner. Mintaképének, inspirátorának – mint annyi más barokk humanista – az egyiptomi hieroglifákat jelöli meg. Azt véli, hogy az egyiptomiak jelírása még az özönvíz előtti korra vezethető vissza, s benne a csillagok járása, az állatok, növények, minden élőlény és az egész természet titkos erői jutnak kifejezésre:

„Ejusmodi vero notae Aegyptijs apprimè cognitae, inibique ut plurimum ante diluvium excogitatae fuerunt, ut qui astrorum inclinationem, efficaciam & vim, optimè perspectam & exquisitam habuerunt, & omnium praeterea animantium, reptilium, in aquis degentium, herbarum, plantarum, arborum insitam naturam, eiusque obscuritatem perscrutati sunt adusque, ut exemplò, quae nos scribimus litteris, illi hieroglyphicis notis adumbrare & apte describere potuerint: & sic res suas gestas in columnis cum ejusmodi hieroglyphicis signis aperuerunt, & ad posteros transmiserunt.“³¹⁽³¹⁾

Mint Böhme és a barokk panszófia többi képviselője, Lackner Kristóf is a természeti dolgok titokzatos *signatura*-ját keresi, isteni erők kezenyomát... Ezek a gondolatok állanak a lackneri emblematika mögött.

Emblematikusan magyarázza humanistánk a Szent Koronát is. A Korona legnagyobb, középső drágaköve a Nap emblémája. A kő maga az úgynevezett *hyacinthus*, melynek megpillantása vidámságra hangol és birtoklása megőriz a bajtól. Az okosságot és bölcseséget is jelképezi ez a drágakő, miközben pedig a Nap képét formálja, a király népszerűségét is kifejezi, hisz a Nap a csillagok uralkodója. Amint a Nap a természetet, úgy élteti a jó király népét. A másik drágakő, az *adamas*, az erősség, keménység, igazság jelképe. De amint a kecske vérében feloldódik, úgy kell meglágyítani tudnia az emberi könyörgésnek a király szívét. Az *adamas* kiválóságát Hieronymus Cardanus is bizonyítja: hordása elűzi a rossz álmokat...³²⁽³²⁾

Így elemzi végig Lackner az egész Szent Koronát, így keresi a panszófikus emblematika szellemében

részeinek mélyebb értelmét, kozmikus jelképességét. Ugyanez a fölfogás hatja át *Florilegus Aegyptiacus* 13 című munkáját.³³⁽³³⁾ Itt már a cím jelzi az „egyiptomi“ és „hermetikus“ tradícióval való összefüggést. Közben azt sem szabad elfelednünk, hogy Pádua, ahol Lackner tanult, nemcsak a kései humanizmusnak, hanem – mint mondtuk – a természetfilozófiának is középpontja volt. Már a *Cura Regia* Cardanus nevet viselő orvosa, nemkülönben a valódi Cardanus idézése a Szent Koronáról szóló könyvben – mindez Lackner élénk természetfilozófiai érdeklődését bizonyítja. Emblematikája is ebben a talajban gyökeredzik, egyesítvén antikvitást, kereszténységet, természetbölcseletet, misztikát.

A *Florilegus* előszava ismét az egyiptomiak bölcsességét magasztalja, hieroglifáikról ír, s kijelenti, hogy ő is valami hasonlóra törekszik. Ezt követik betűrendben az egyes szimbólumok, emblémák. Az örökkévalóság jelképe például a baziliskusz, mert ezt a kígyófajtát erővel nem lehet elpusztítani. A szerelmes jelképe a tűzben élő szalamandra, a szerelmesek ugyanis tűzben élnek, a szerelem lángjában. Az építészet jelképe a fészket rakó fecske. Ugyancsak a fecskék jelképezik a segítségkérést, csőrüket tátva a fészkekben. Kacsá az emblémája a haszontalan vádaskodónak. A jó jóslat jele a kakuk, Juno madara, a szívé pedig a gyűrűsujj. Azt tartják ugyanis, hogy ezt az ujjat egy ideg közvetlenül a szívvel köti össze. Isten jele a szem, a gömb, a kör, a világi uralkodásé a sas. A szerencse állhatatlanságának emblémája a golyóbison álló Fortuna istennő, a jó szerencséé pedig a hajó. A hála jelképe a gólya vagy a delfin, az igazságosságé a saskeselyű, mert ez az állat, eltérően a sastól, sólyomtól, sosem bánt élőlényt. A megváltás emblémája a negyvenes szám: negyven drachmával lehetett ugyanis az izraelitáknál az ifjakat a papi szolgálat alól kiváltani. Szám jelképezi a Szentlelket is, a hetes, utalással a Szentlélek hét ajándékára.

Középkori *Physiologus*-hagyomány, antik polihisztória, mágikus és kabbalista jelképek, természetfilozófiai elmélkedések... ezeknek gazdag szövedéke a lackneri emblematika. Az egésznek stílusát, misztikus-mágikus hangulatát éreztesse két idézet. A lélek halhatatlanságának és a világnak jelképeit írja le bennük Lackner:

„*Animae immortalitas per columban dorso inaurato, eo quod in futuro saeculo aurum perpetuum felicitatis sit sperandum, hoc est animae immortalitas.*

Mundus per angvem; Item per effigiem hominis depicti complicatis pedibus, veste varia ad tales usque et aureo globo capiti imposito, vbi pedes complicati terrae firmitatem; varia et oblonga vestis Elementorum ac rerum, quae ex illis gignuntur et quibus terra vestitur, varietatem Militiam et copiam: Aureus globus caelum sphaericum et circularem eius motum denotat.“

Újplatonikus eredetű és a kései antikvitásra vezethető vissza a lélek halhatatlanságának aranyszimbolikája. A világmindenség tarkaruhás emberként való ábrázolása pedig a 16. és 17. század természetfilozófiai íróinál gyakori.

Emblémákkal ékesítette Lackner polgármestersége idején a soproni városháza termeit is. Barth János Konrád, a század második felében¹⁴ Sopron német evangélikus lelkésze, még 1670-ben egész beszédet szentel ezeknek az emblémáknak. Rajtuk keresztül mutatja be a keresztény ember kötelességeit Isten, a haza és a város iránt.³⁴⁽³⁴⁾ Barth beszédéből tudjuk, hogy a városháza tanácstermébe füstölő tűz emblémáját festette Lackner, ezzel a szöveggel: *A pari virtus et livor* (Egyenlő mértékű az erény és az irigység). Mellette magyarázatként ez a latin mondat állott: *Sicut ignis fumum, ita gloria Invidiam excitare solet* (Amint a tűz füstöt okoz, úgy idézi föl a dicsőség az irigységet). Másik emblémája kígyókat ábrázolt, hogy ezzel is az irigykedés veszélyeire hívja föl a polgárok figyelmét. Az önfeláldozás erényét példázta az önmagát elemésztő mécses emblémája, ezzel a fölirattal: *Sum ut prosim* (Vagyok, hogy használjak). A szellemi alkotás és fényes haditett halhatatlanságát pedig könyv, tőr és koponya emblémája mutatta be:

Vivit post funera virtus (Az elmúlás után is él az erény).

Az emblémákat magyarázták, egészítették ki azok a német- és latinnyelvű feliratok, melyeket Lackner, a barokk ízlésnek megfelelően, oly bőven helyezett el a városháza lépcsőjén, termeiben, falain. Milyen kár, hogy az újkor lebontotta ezt a tiszteletreméltó épületet! Ha állana, még ma is beszédesen hirdetné Lackner nagy szellemét, humanizmusának mélységét.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Angyal Endre: Lackner Kristóf és a barokk humanizmus kezdetei. / 4. Az utókor tükrében.

4. Az utókor tükrében.

Már Barth prédikációja bizonyítja, hogy Sopron nem feledte el Lacknert. Alkotásai, szellemi öröksége eleven erő maradt a város egész barokk korában, még a 18. században is. Fridelius János gyűjteménye nemcsak az életrajzi adatok szempontjából fontos. Dokumentuma ez annak a hatásnak, melyet Lackner életműve egy évszázad távlatából kifejtett, dokumentuma annak, hogy az utókor megértette és folytatni kívánta gondolatait.

Fridelius János a híres soproni evangélikus líceum rektora volt a 18. század elején. Gyűjteménye, melynek ő maga csupán előszavát írta, öt beszédet foglal össze. A gimnázium növendékei tartották 1714-ben, Lackner polgármesterré (barokk nyelven: konzullá) történt választásának századik évfordulóján. A könyv szépen bizonyítja a soproni iskola kulturális központ szerepét, Sopron városának nemzeteket összekötő, kiegyenlítő jellegét. Soproniak és idegenek, magyar és német ifjak a beszédek elmondói.

Az első „dissertatio“-t egy bécsi nemesifjú, Eisenreich János Jakab tartotta. Lackner ifjúkoráról, tanulmányairól szól, s már egyetemi évei alatt észrevette benne azokat a vonásokat, melyeket a barokk humanizmus annyira dicsőít.³⁵⁽³⁵⁾ A soproni, ugyancsak nemes származású Poch Kristóf János a második beszéd szerzője: *De B. Lackneri in Magistratilis officio, virtute civili & militari, deque ejus in rebus civitatis necessariis parandis & reparandis curâ & industriâ*. A barokk világszínháték-gondolat kifejtésével kezdi, a világ nagy *theatrum*-án, Isten előtt, kiosztott szerepét játszó virtusról. Az ősi Mithras-kultusból a rómaiságra és a barokk sztoicizmusra áthagyományozott képekkel beszél a virtusról, mint fényről, boldogságról, királyságról. Az erény ragyogása, királyi mivolta testesült meg Lacknerben.³⁶⁽³⁶⁾

Az antikizáló sztoicizmus azonban a keresztény humanizmus szellemébe torkollik. A *herkulesi* bölcsesség eszményét látja Pach Lacknerben, mely nem marad magára, hanem kiárasztja kincseit a közösségre. Ez a közösségi szellemű bölcsesség azután megnyeri mind a köznép, mind a nemesek szeretetét. Csak a *respublica*-nak, a közösségnek szentelt élet, amilyen a Lackneré volt, ad igazi halhatatlanságot. Az ilyen élet, minthogy a műveltség és derékség eszményeit egyesíti, napként ragyog és világoskodik mindenki előtt:

„Sapiens et Hercules erat, non sibi tamen; sed ut per terras omnes et maria sapientiam suam diffunderet. Quod si procul à societate hominum vitam ducere, si sapientiam tranquillam sequi maluisset, nec quisquam eum Jovis filium dicere ausus esset. Et quid ita in celsum honoris fastigium nos collocat? Nonne vita communi bono consecrata, omnium pariter & Magnatum & plebeorum nobis conciliat favorem, aeternae nos hominum memoriae exponit, immortalitati, quam nulla annorum deletura series aut senectus est, famâ donat; id quod omnibus, belli pacisque tempore de Republicâ quam optimè meritis, contigisse scimus. Adeò magnificum nominis ornamentum confert vita, quae publicae utilitati prodest, & decus, quod per universum orbem resonat, quodque cum aetate semper illustris fuit, atque à funere tandem clarius elucescit. Ejusmodi quid praeclarior, quid optatius gloria? quae non aliter agnosci gaudet, quam sol amat lucere, vel ob hoc ipsum, ut & prosit quam plurimis, &

quam plurimos ad sui pelliciat aemulationem. Ad hoc gloriae fastigium consequendum LACKNERUS etiam noster duo praecipuè habuit suffragia: Eruditionem & Probitatem.“³⁷⁽³⁷⁾

A barokk humanizmus valóságos kompendiuma ez a néhány mondat, Lackner szellemi örökségének hűséges tükre. Barokk a fölfogás, mely Herkulesben látja a bölcs eszményképét is.³⁸⁽³⁸⁾ A keresztény humanizmus hagyománya a közösségi gondolat. A humanizmus nem elzárkózás a gögös individualizmus elefántcsont tornyába, mint ma annyian hiszik. Toffanin bebizonyította, hogy az igazi humanizmus ideálja a *közösségben* élő ember.³⁹⁽³⁹⁾ Ennek a közösségi szellemű keresztény humanizmusnak folytatója és beteljesítője a barokk, ennek erényei az *eruditas* és a *probitas*. A lackneri szellem univerzalizmusa pedig egyaránt tudott a nemesség és a nép felé fordulni „Népiség“ és „udvariság“ nem ellentétek a barokk hatalmas alkotásainak világában, hanem egymás szerves kiegészítői.

A *civitas fidelissima* motívuma is fölmerül Pach megemlékezésében Lacknerről. Amikor a nagy polgármester békés és háborús erényeit dicsóíti, megemlékezik az erdélyi koalíció elleni harcról, melyben ¹⁶Lackner vezetésével Sopron hűségesen kitartott királyának oldalán: *Adversus tot tantaque mala Sempronium nostrum. Fide Magistrâ. constantissimè perstitit.* Idézi egy bécsi jezsuita versét is, melyben a barokk pátosz ünneplő elragadtatásával szól Sopron hűségéről.⁴⁰⁽⁴⁰⁾

Pamer Mihály, ugyancsak Sopron szülötte, a harmadik szónoklat szerzője: *De Lemmatibus utriusque portae Civitatis interioris, & Curiae forinsecus à LACKNERO adscriptis, quibus, quatenus vera sint civitatum munimenta, indicare voluit.* Lackner emblémáit magyarázza bennük, melyeket a városkapukra és a városháza falaira festett, hogy bennük mindenki szemé elé állítsa a polgárok kötelességeit és erényeit.⁴¹⁽⁴¹⁾ Pamer itt Barth nyomdokait követi.

Nemeskéri Asbóth Ádám a következő megemlékező. Beszédét annak a tárgynak szenteli, miként támogatta Lackner Sopron vallási és szellemi életét. Asbóth visszapillantása ismét azt a tényt bizonyítja, amelyet mi is hangoztattunk: a 17. századdal még a polgári eszmény is átudvariasodik. Mert kiket is vett Lackner maga mellé hivatalnokoknak és szenátoroknak? Olyan embereket, akiknek első gondjuk Isten, második a király, harmadik a város volt:

„B. Noster LACKNERUS non alios habere visus est consortes & officiorum administratos, quam usu experiéntiâque probatos, qui primam DEI, alteram Regis, tertiam Urbis rationem ducerent, qui nullo nisi virtutis pretio honores ambirent, nullâ utilitate nisi publicâ caperentur.“⁴²⁽⁴²⁾

A polgári és kapitalisztikus 16. század minden bizonnyal nem így cselekedett volna, hanem első helyre helyezte volna a város, másodikra Isten, s legföljebb az utolsóra a király érdekét. No meg aztán az egyéni hasznot sem vetette volna meg! Mennyire ideálisabban, hősiesebben, nemesebben gondolkodik ezzel szemben a barokk 17. század!

Ez az idealista barokk gondolkodás tette Lacknert a rend és fegyelem előharcosává. Tudta – amint Asbóth igen helyesen megjegyzi róla –, hogy nagy a rend ereje a természetben, hogy a rend élte és tart fönn mindent, míg a fegyelmezetlenség szétszór és bomlaszt. Törvényeivel a rendből fakadó harmónia fönntartására törekedett és azon volt, hogy már az ifjúság lelkébe fegyelmet plántáljon.

„Noverat enim tam ex innatâ prudentiâ quam propriâ experiéntiâ, magnam esse vim ordinis in naturâ, in officiis, & ubique in omnibus, ex ordine cuncta bona procedere, inordinata etiam ordinata dissipare. Hinc praescriptis suâ manu legibus & statutis necessariis, ut quisque in officio contineretur, & inter docentes ac discentes unoquoque juxta praescriptas regulas defungente, grata inde resultat harmonia, quae concentu suo efficiat, ut hi non solum nomen & famam ex studiis petant; sed maximè morum suavitatis & vitae inculpatae laudes reportent: illi verò ad recta tendentibus quasi exemplar, quod imitentur non in dictis modò, sed etiam praesertim in factis, se exhibeant & proponant: his justa imperantibus, illis ¹⁷se subjicientibus & reverenter

salutaribus monitis obtemperantibus, ut durioribus disciplinae frenis & repagulis modestis & frugi ingenii opus non sit.“⁴³⁽⁴³⁾

Igazi humanista gondolat, hogy a rendet, fegyelmet elsősorban jó példa mutatásával, önkéntes engedelmességgel akarta megvalósítva látni, nem külső fenyítőeszközökkel.

Ebből a fegyelmezett, közösségi szellemű, humanista barokk lelkületből fakadtak Lackner szociális alkotásai. Asbóth nem győzi eléggé dicsérni, mennyit tett a szegény, de tehetséges ifjúságért, tudván, hogy a néprétegek legaljáról is emelkedhetnek föl nagy szellemek. Hogy pedig jogi, gazdasági, szociális törekvéseit állandó tudományos alapvetéssel kísérte, azt bizonyítja a magyar, német és római jog összehasonlító vizsgálata, mely Lackner kezdeményezése nyomán, Serpilius János vezetésével bontakozik ki a barokk Sopronban.⁴⁴⁽⁴⁴⁾ A mai kor szociálpolitikája, iskola- és tudományszervezése nagyszerű mintaképet találhat Sopron humanista polgármesterében.

Lackner nagy lelkének egész gazdagsága még egyszer kitárul a soproni Artner Lipót beszédében. Ő is emblémákat ír le, az egykori városháza belsejének Lackner-alkotta föliratait. Közben pedig megemlékezik alkotójukról, az igazságos, megvesztegethetetlen bíróról, aki jó volt az ártatlanokhoz, szigorú a gonoszokhoz. A köznek szentelt élet himnusza csendül föl Artner szavaiból, s annak helyes fölismerése, hogy a közösségért való élet mindig a *veszélyes élet*.⁴⁵⁽⁴⁵⁾ A barokk humanizmus nem nyápic széplelkek, hanem erős férfiak életformája volt.

Eisenreich, Poch, Pamer, Asbóth és Artner beszédei bizonyítják, hogy a lackneri életforma, lackneri embereszmény még a 18. századi Sopronban is eleven erő. A barokk humanizmus nagy úttörőjének példája századokat világított be. Nemes egyénisége háromszáz év távlatából sem fakult el. Kegyelettel és tisztelettel közeledünk feléje és tudjuk, hogy tanításai a ma emberének is sokat mondanak.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Angyal Endre: Lackner Kristóf és a barokk humanizmus kezdetei. / Angyal, Andreas: Christoph Lackner und die Anfänge des barocken Humanismus.

Angyal, Andreas: *Christoph Lackner und die Anfänge des barocken Humanismus.*

Mit dem Ausgang des 16. Jahrhunderts werden die Strömungen des bürgerlichen Kapitalismus und der städtischen Kultur allmählich in den Hintergrund gedrängt. An ihrer Stelle treten der absolute Staat, die höfische Kultur erneut in den Vordergrund. Selbst das Bürgerliche unterliegt einer „Verhöfischung“: der literarische Humanismus aber geht ganz in der höfischen Sphäre auf.

Der große Bürgermeister des frühbarocken Sopron, Christoph Lackner (1571–1631), versinnbildlicht in seinem Lebenslauf und seinem geistigen Schaffen diese Wandlung. Er stammt aus einer bürgerlichen Familie, sein Vater, Adam Lackner, ist Goldschmied. Seine Jugend ist erst voller Unruhe und Hast: dann aber wird auch er vom Geist humanistischer Disziplin erfaßt und widmet sich in Graz und Padua dem Studium. In Padua empfängt Lackner die Anregungen des italienischen Späthumanismus, der neuen Staatsräson und der höfischen Kultur spanischer Prägung. Diese Ideale gestalten von nun an sein Wirken.

Nach Sopron zurückgekehrt, wird er zunächst Stadtrichter, dann Bürgermeister ¹⁸Militärische Taten, kulturelle Leistungen, soziale Fürsorge zeugen für seinen universalen Geist. Am bedeutendsten ist aber vielleicht sein literarisches Schaffen. Er gehört nicht nur in Ungarn, sondern auch in ganz Mitteleuropa zu den ersten Kündern des höfischen Barockhumanismus. Im Jahre 1600 wird er selbst in den Adelstand erhoben.

Tiefe Geistesverwandtschaft verknüpft Lackner mit dem spanischen Barockhumanismus. Sein Porträt zeigt in der Kleidung und in den Gesichtszügen die Physiognomie eines spanischen Edelmannes. Bezeichnend ist seine Vorliebe für Antonio de Guevara. Aus Guevaras *Horologium Principum*, dieser Richtschnur barock-höfischer Geistesart entnimmt er seine *Aphorismi Politici*

und seinen *Emblematischen Tugendspiegel*.

Die Stellung Soprons, als Stadt mehrerer ungarischer Krönungen und Landtage, die Nähe Presburgs und Wiens, die Beziehungen zum ungarischen Hochadel, all das fördert Lackners enge Verbindung mit der höfischen Barockkultur. Sein Wirken als Bürgermeister setzt die großzügigen Prinzipien barocker Politik in Tatsachen um. Die herrlichen Denkmäler der Soproner Barockzeit verdanken ihr Entstehen nicht zuletzt diesem Lackner'schen Geist.

Ein Denkmal des barocken Humanismus ist auch Lackners Dialog *Cura Regia*, ein barocker „Regentenspiegel“, mit manchen Anklängen an das Mittelalter, ja selbst an die germanische Überlieferung. Er verherrlicht in diesem durch und durch staatlich und höfisch geprägtem Werk die Gedanken der allseitigen, Geist, Seele und Körper formenden humanistischen Bildung, die Vereinigung von Wissenschaft, kriegerischer und politischer Tüchtigkeit, die Ideen der Zucht und der Disziplin. In der *Galea Martis* tritt der Gedanke der Gemeinschaft, der Zucht noch betonter hervor, in den Epigrammen des *Salicetum Sempronense* aber erscheint das Idealbild der christlich-barocken Stoikers in voller Schönheit.

Staatlich-politisch eingestellt ist auch die *Coronae Hungariae Emblematica Descriptio*. Die Hauptbedeutung dieses Werkes liegt aber darin, daß sie im mitteleuropäischen Raum zu den ersten Vertretern der barocken Emblematik gehört. Auch für Lackner ist die Emblematik keine bloße Spielerei, sondern ein Ausdruck tiefer metaphysischer, kosmischer, naturphilosophischer Zusammenhänge. Er scheint mit manchen Gedanken auf die grossen Spanier Saavedra und Gracián eingewirkt zu haben.

Der emblematischen und pansophischen Strömung gehört auch Lackners *Florilegus Aegyptiacus* an. Das Soproner Rathaus versah er ebenfalls mit sinnvollen Emblemen und die barocke Ethik erläuternden Inschriften. Sie beschäftigten noch um 1670 die Phantasie des evangelischen Stadtpredigers Johann Konrad Barth.

Von der weittragenden Gröse und Bedeutung Lackners zeugen noch im 18. Jahrhundert die Festreden jener Schüler, die 1714 im evangelischen Lyzeum zu Sopron unter Anleitung des Rektors Johannes Fridelius den einstigen grossen Bürgermeister verherrlichten. Studierende aus Ungarn und der Ostmark reichen sich die Hand zu dieser Feier. Sie sprechen über Lackners Weisheit, über seine Treue und staatsmännische Klugheit, über sein Gemeinschaftsgeist und sein soziales Denken, über seine echte Humanität, über sein Verkünden zuchtvoller Disziplin. Die ganze Sammlung ist ein beredtes Zeugnis dafür, wie sehr Lackners Persönlichkeit den gesamten Werdegang der Soproner Barockkultur beeinflusste. Und es muß nochmals betont werden: für ganz Mitteleuropa gehörte er zu den Bahnbrechern barock-humanistischer Geistesart.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Dr. Ruhmann Jenő: Rotarides Mihály soproni kapcsolatai.

19Dr. Ruhmann Jenő: Rotarides Mihály soproni kapcsolatai.

A 18. század a magyar irodalom hanyatlásának kora. A század elejétől Bessenyei György fellépéséig, tehát 1772-ig alig akad néhány érdemes írónk és költőnk, aki méltó utódként sorakoznék az előző két század jeles irodalomművelőihöz. De ha a magyar nyelvű irodalom pangott is ebben a korban, annál nagyobb lendületet vett latin nyelvű tudományos irodalmunk s értékes alkotásokkal állított emléket magának. Történetírásunk kítúnó munkákkal gazdagodott, megindult hazánk földrajzának művelése, s ennek a kornak köszönhetjük a magyar irodalomtörténetírás első kezdeményeit is. Czvittinger Dávid, Rotarides Mihály, Wallaszky Pál és Bél Mátyás végezték ezen a téren az úttörés fáradságos s rájuk nézve hálátlan munkáját. Nélkülözések közt, a közömbösség átkával küzdve, a siker és elismerés nyújtotta jutalom nélkül dolgoztak csupán hazafias érzésük sugallatára hallgatva, hogy összegyűjtsék, rendszerbe foglalják s az utókor számára megmentsék irodalmunk és tudományos életünk történetének adatait. De nemcsak tudományos, hanem hazafias célt is szolgáltak: be akarták bizonyítani a külföld, elsősorban Németország tudósai előtt, hogy Magyarországnak is vannak és voltak írói és költői, hogy évszázadok óta van magyar földön irodalmi élet. Külföldi olvasókra számítva írták műveiket latin nyelven, ami akkor nemzetközi nyelve volt a tudománynak. Mostoha viszonyaik nem vették el kedvüket a munkától, s hogy minden nyomorúság ellenére

is jelentős műveket alkottak és előrevitték a magyar tudományosság ügyét, azt törhetetlen buzgalmuknak s szívós kitartásuknak köszönhetjük.

Irodalomtörténetírásunk úttörői közül Rotarides Mihálynak sok kapcsolata van Sopronnal. Mint a líceum tanulója hat évet töltött városunkban s itt nemcsak tudományos képzettségét alapozta meg, hanem pártfogókra is szert tett, akik később külföldi tanulmányaiban erkölcsi és anyagi támogatásban részesítették. Soproni tanáraival és jótevőivel mindvégig élénk levelezést folytatott, külföldről visszatérőben útba ejtette ifjúkori szellemi otthonát s itt egykori tanáraitól elismerésben, pártfogóitól újabb támogatásban részesült. Sopronnal való kapcsolatának értékes emléke az a kéziratok könyv is, amely az akkor Wittenbergben őrzött s nyomtatásban mind a mai napig meg nem jelent művének 1787-ben készült másolata.

Rotarides Mihály rövid élete csupa nyomorúság, csupa küzdelem. Törékeny testében erős lélek lakott, s benne a tudományos szenvedély olthatatlan lángja lobogott. Ez sarkalta gyermekkorától kezdve szellemi munkára, ez öntött erőt gyenge és beteges testébe, hogy semmi nehézségtől vissza nem riadva s egyedül hazafias érzésére hallgatva páratlan buzgalommal működje maga elő tűzött célja megvalósításán. Ez a cél pedig magyar szempontból nagy volt és fontos: össze akarta gyűjteni a magyarországi írókra és műveikre vonatkozó legfontosabb adatokat s ezek alapján meg akarta írni a magyar irodalom és a magyar tudományosság történetét. Kevés az, amit maga elé tűzött céljából megvalósított s nyomtatásban is az utókorra hagyott, ²⁰ennek azonban állandó nyomorúsága volt az oka, amellyel nem bírt megküzdeni. Halála után tudományos munkásságának egész kézirati hagyatéka, továbbá levelezése, feljegyzései s minden irata a wittenbergi, majd innen a hallei egyetem magyar könyvtárába kerültek, legutóbb pedig a Berliini Magyar Intézet vette gondozásába, mint a hallei magyar könyvtár letétjét, azt, ami majdnem kétszázévi hányódás után még megmaradt belőle. Ebből a 16 kötetnyi kéziratból (további 14 kötetnek csak a címe maradt meg)¹⁽⁴⁶⁾ élénk tárul e nagy magyar tudós egész küzdelmes élete attól kezdve, hogy elhagyta a soproni líceumot s elindult külföldi vándorútjára.

Rotarides Mihály bölcsője kunyhóban ringott, nem palotában. 1715-ben született Csetneken, Gömör megyében, nemes, de szegény családból.²⁽⁴⁷⁾ Tulajdonképpen *Kerekes* volt a családi neve, s csak az akkori szokás szerint használta a fordítás által nyert latin-görög Rotarides nevet. A csetneki iskolában kezdte meg tanulói pályáját s ugyanott buzgó tagja volt az ifjúsági egyesületnek.³⁽⁴⁸⁾ A gyermek tudásszomját azonban nem elégítette ki az a szellemi útravaló, amit a kis csetneki iskola nyújtott neki, többre vágyott s ezért 14 éves korában elhagyta szülőföldjét, hogy mint evangélikus család fia a soproni evangélikus líceumban folytassa tanulmányait. A tehetséges és törekvő ifjú második otthonra lelt városunkban. Az iskolának akkori kiváló rektora, Deccard Kristóf, s tanárai: Antoni Sámuel és Hajnóczy Dániel, valamint a gyülekezet lelkésze, Pilgram János Zsigmond felismerték Rotarides kiváló tehetségét, nagy buzgalmát s olthatatlan tudásszomját és jó irányba terelték tudományos törekvéseit. Hat évet töltött Rotarides Sopronban, s mint annyi más szegény tanuló, ő is diáktársai tanításával igyekezett megkeresni kenyerét. Bizonyára már Sopronban megismerkedett a német szellemi áramlatokkal, mert tanárai és a gyülekezet lelkészei német egyetemeken végezték tanulmányaikat s később is megtartották kapcsolataikat a német tudós világgal. Az evangélikus konvent levéltárában fennmaradt adatok szerint Rotarides, mint szegénysorsú jeles diák sok más tanulótársával együtt gyakran részesült a konvent támogatásában; így 1734 májusában 30 forint, 1735 májusában 30, ugyanezen év októberében szintén 30 forint ösztöndíjat kapott, ez utóbbi alkalommal „das ganze Stipendium anticipiret“ megjegyzéssel. 1726 novemberében 15 forint, 1737 novemberében 30 forint, 1737 áprilisában „ein halbjähriges Stipendium“ címen 15 forint ösztöndíjban részesült.⁴⁽⁴⁹⁾ Bizonyára ezek az összegek tették lehetővé, hogy a szegénysorsú ifjú elvégezhesse Sopronban a líceumot.

Rotarides 1730–1736. volt a soproni líceum tanulója. Az iskola fenntartója ebben az időben a soproni evangélikus gyülekezet volt, ennek a vezetője, mai meghatározással a felügyelője pedig a város kiváló polgármestere. Dobner Nándor, egykor maga is a líceum jeles 21 diákja, majd éveken át a jénai egyetem hallgatója, ahol kiváló jogtudományi képzettségét szerezte.⁵⁽⁵⁰⁾ Ismételten volt országgyűléseken a város követe, mint városbíró és polgármester pedig céltudatos munkájával s kiváló szervező tehetségével szerzett maradandó érdemeket. Mint a gyülekezet felügyelője közreműködött a líceum vezetésében és anyagi megerősítésében is.⁶⁽⁵¹⁾ Buzgó egyháztagok gazdag alapítványokkal tették lehetővé ez időben, hogy szegény fiúk is járhassanak a líceumba. Az iskola rektora ekkor a jeles Deccard János Kristóf, kiváló tudós, a növénytan és a földrajz tudományának művelője, egyszersmind ékes szavú latin szónok, akit tanítványa, Rotarides Mihály „alter Pannoniae nostrae Cicero reique botanicae peritissimus“ jelzővel tisztelt meg nyomtatásban is megjelent művében.⁷⁽⁵²⁾ Az ő vezetése alatt emelkedett a líceum tudományos színvonala s gyarapodott a tanulók száma.

Rotarides tanulókorából nem maradtak meg az iskolai anyakönyvek, amelyek felvilágosítást nyújthatnának személyi viszonyairól, tanulmányairól és előmeneteléről. Az az ajánlólevél azonban, amelyet távozásakor kapott az iskola rektorának, Deccard Kristófnak, tanárának, Antoni Sámuelnek s az evangélikus gyülekezet lelkészének, Pilgram János Zsigmondnak aláírásával, bizonyítja, hogy nem hiába töltött hat évet a líceumban, mert tudományban gazdagodva vett búcsút az Alma Matertől. Az ajánlólevél szerint Rotarides tudásvágytól ég, szorgalmával felülmúlja tanulóársait, értelmi felfogása gyors, munkabírása nagy. Mint tanuló híven követte tanárai útmutatásait s ezért olyan tudásra tett szert, hogy méltán állítható egy sorba velük.⁸⁽⁵³⁾

A tehetséges ifjúnak minden vágya az volt, hogy a líceum elvégzése után mint teológus Németországban folytathassa tanulmányait. Lelkeszi pályára készült s a wittenbergi egyetemen akart továbbtanulni, ahol már kétszáz éve annyi magyar evangélikus ifjú tanult. Azonban még két évnek kellett elmúlnia, míg megvalósíthatta tervét. Szülei nagyon szegények voltak, s mint ahogy nem támogathatták soproni tanulmányaiiban, úgy nem tudták lehetővé tenni neki, hogy kijusson Németországba. Rotarides ezt a két évet nagyrészt tanítással tölti a besztecebányai evangélikus gimnáziumban. Azonban nem akar és nem tud lemondani arról a szándékáról, hogy eljusson a wittenbergi egyetemre, s mivel sanyarú anyagi helyzete most sem javul, 1738-ban azzal a kérelemmel fordul a soproni konventhez, hogy anyagi támogatással tegye lehetővé terve megvalósítását. Az a szándéka, mint írja kérvényében, hogy tökéletesítse magát a tudományokban s így hasznára lehessen „patriae dulcissimae“, drága hazájának.⁹⁽⁵⁴⁾ Nem ez volt első kérelme pártfogóihoz, de nem is az utolsó, mert szegénysége miatt ezentúl is gyakran volt kénytelen ostromolni barátait és jóakaróit, támogatásért esedezve, hogy folytathassa megkezdett tanulmányait s megvalósíthassa tudományos céljait. A konvent ²²megértést tanúsított az egykori jeles soproni diák kérelme iránt, éveken át támogatta az akkori időben tekintélyes ösztöndíjakkal Rotaridest, s ezzel lehetővé tette, hogy folytathassa németországi tanulmányait és tudományos munkáin dolgozzék.

1738. áprilisában eléri Rotarides régi vágyát: a wittenbergi egyetem hallgatója lesz s rövid idő múlva már egészen otthonosan érzi magát az egyetemen. Nemcsak kiváló s iránta jóakaró tanárookra, hanem megértő barátokra is szert tesz ott, de rendelkezésére áll az a gazdag könyvtár is, amelyet Cassai Michaelis György alapított és hagyományozott a wittenbergi magyar diákokra. Itt érlelődik meg benne az a szándék, hogy megírja a magyar irodalom s az egész magyar tudományos élet történetét. Ezt a tervét utóbb kibővíti s meg akarja írni a magyarországi evangélikus egyház történetét is. Páratlan lelkesedéssel fog munkájához s míg szorgalmasan látogatja az előadásokat és egy időben több tudományágban műveli magát, kutató munkát is folytat kezdetben csak wittenbergi, majd a wolfenbütteli, hannoveri, hamburgi, lübecki és berlini

könyvtárakban. Megfordul Lipcsében, Halleban és Jénában is s mindenütt kapcsolatokra tesz szert a német tudós körökkel.¹⁰⁽⁵⁵⁾ Hamarosan egész otthonos lesz a német tudományos világban, a szakemberek megbecsülik, törekvéseiben támogatják. Megélhetése azonban nincs biztosítva, kezdettől fogva anyagi gondokkal küzd s ezért már néhány hónappal Wittenbergbe érkezése után könyörgő levelekkel fordul soproni pártfogóihoz. Egy napon, 1738. szeptember 24-én kelt öt levele, s mind az ötben segélyért rimáncodik. Az egyikben mint volt soproni diák kéri a konventet, hogy részesítse az egyik alapítványból ösztöndíjban, a másikban Krámer György városi tanácsos közbenjárását kéri ebben az ügyben, a harmadikban ugyanezt kéri Pilgram János Zsigmond lelkésztől, a negyedikben egykori tanárához s a líceum rektorához, Deccard Kristófhhoz, az ötödikben Serpilius Sámuel lelkészhez fordul.¹¹⁽⁵⁶⁾ Milyen nyomorúságban élhetett már ebben az időben, hogy a könyörgő leveleknek ilyen sorozatával volt kénytelen ostromolni soproni jóakaróit, csak azért, hogy biztosítani tudja szűkös megélhetését s ezáltal tanulmányai folytatását! Deccardhoz intézett levelében pontosan beszámol egyetemi tanulmányai rendjéről és tárgyáról is. Mint írja, reggel hétkor héber nyelvvel kezdődnek az előadások, majd logika, matematika, metafizika és polemika következik, közben „amoenitates humanitatis“ címen ad elő egyik professzora.¹²⁽⁵⁷⁾

A soproni konvent teljesítette a szegény nyomorgó diák kérését s megadta neki a kért támogatást, a Löw András-féle alapítványnak a folyamodóra való tekintettel 20 forinttal felemelt jövedelmét, 50 forintot. Majdnem egy év telik el ezután, míg újabb kérelem érkezik tőle. 1739. augusztus 16-án egyszerre két levelet is ír ösztöndíja ügyében Sopronba, az egyiket a konventhez, a másikat valamelyik pártfogójához intézve. Ismét a Löw-féle alapítvány jövedelméért folyamodik, bár inkább szeretné, ha a nagyobb összegű Radelius-félét kaphatná ²³meg, ami elég volna nemcsak arra, hogy befejezze tanulmányait, hanem hazatérése költségeire is. Még egy évet akar Németországban tölteni s reméli, itthon egyházának és hazájának szentelt munkájával leróhatja majd tartozását.¹³⁽⁵⁸⁾

Az ösztöndíjak enyhítik ugyan nyomorúságát, de csak ideig-óráig tengetheti belőlük életét, biztos megélhetést nem nyújtanak neki. Pedig nemcsak a soproni konvent támogatását igyekszik megszerezni, hanem wittenbergi jóakaróit: az egyetem rektorát, tanárait, az ottani gyülekezet lelkészét egyaránt felkeresi leveleivel, támogatást könyörögve tőlük, hogy megvalósítsa maga elé tűzött célját: *magyar író akar lenni*, hazáját akarja szolgálni tollával, de ezt csak úgy teheti, ha kegyes pártfogói nem hagyják magára. Nem lehet meghatódás nélkül olvasni az irodalmi hagyatékában lévő s a Berliini Magyar Intézet könyvtárában őrzött leveleinek fogalmazványait, amelyek nemcsak olthatatlan tudományos buzgalmának és erős hazafias érzésének, hanem kétségbeejtő anyagi helyzetének is beszédes bizonyítékai.

A soproni ösztöndíj azonban késik; a konventnek több más szegény diákot is kell támogatnia, akik szintén csak ösztöndíjak segítségével folytathatják tanulmányaikat. Ezért 1740. február 28-án újra kérő levelet küld Sopronba, s ebben keservesen panaszkodik, hogy nem részesül támogatásban, pedig hazája és egyháza érdekében dolgozik külföldön is, míg azok, akik a konvent ösztöndíjait élvezik, könnyelmű életmódjukkal érdemtelenné teszik magukat a támogatásra.¹⁴⁽⁵⁹⁾ Ennek a levélnek volt is foganatja, mert megkapja a választ, hogy a Löw-féle alapítványból 60 forint ösztöndíjban részesítik, azzal a megjegyzéssel azonban, hogy a jövőben nem számíthat további támogatásra. A konvent 1740. március 9-i ülésének jegyzőkönyve szerint (29. l.): „Wurde dem Herrn Michael Rotarides Studioso in Wittenberg aus der Löweischen Foundation bei Herrn Leopold Artner auf die anderte den 20. März 1740 versprochene und auch pro Anno 1741 ihme versprochene Stipendium zusammen mit 60 fl angewiesen: hat aber über das künftige kein Subsidiuum mehr zu hoffen.“ Szóval már megelégtették gyakori rimáncolásait, de azért később is megszánnák a szegény nyomorgó diákot, mert a konvent 1742. május 31-i ülésének jegyzőkönyve szerint (104. l.): „Dem Herrn Rotarides ex fundatione Raumschlisliana 5 fl, ex fundatione Pentzingiana 10 fl“,

összesen tehát 15 forintot juttatnak neki.

Az anyagi gondok, az állandósult nyomor s megélhetésének bizonytalansága azonban nem szegi kedvét s nem téríti el szándékától, hogy felkutasson a magyar irodalom történetére vonatkozó minden forrást s megírja nagy művét, irodalmunk történetét. Nem célunk most, hogy részletesen foglalkozunk tudományos törekvéseivel, elért eredményeivel, nyomtatásban megjelent egyetlen munkájával s kéziratban maradt műveivel; most csak soproni kapcsolataival foglalkozunk az egykori soproni diáknak. Miután 1740 és 1742 közt adatgyűjtés és a könyvtárakban való kutatás végett végigjárt sok várost Németországban, elhatározta, hogy visszatér hazájába s itthon folytatja [24](#)tovább az adatgyűjtést művéhez. Hazatérőben első útja tanulmányai színhelyére, Sopronba vezeti, bizonyára azért is, hogy előszóval is kifejezze pártfogói iránt érzett háláját s biztosítsa támogatásukat készülő nagy munkája számára. Fölkeresi itt régi tanárait, elsősorban a tudományos pályára ösztönzőjét, Deccard Kristóf rektort, megbeszéli velük munkája tervét s támogatásukat kéri műve anyagának összegyűjtésében. Természetesen találkozik itt egykori diáktársaival is, s jellemző ezek magyar szellemére, hogy megróják, mert levetette magyar ruháját, német ruhát viselt s haját is németesen nyiratta. Igazolnia kell magát, hogy régi magyar ruhája elkopott, azért nem hordja már, a német ruhát pedig egy németországi jóakarójától kapta ajándékba. Soproni tartózkodását azzal fejezi be, hogy útlevelet kér a városi tanácstól s ezt június 4-én megkapja. Útlevelét Russ János Kristóf városbíró írta alá. [15\(60\)](#)

1742. júniusában hagyja el Rotarides Sopront, ahová nem tér vissza többé. Először szülőföldjére megy, Csetnekre, majd adatgyűjtő körútra indul. Majdnem két évet tölt itthon s fáradhatatlanul járja a Felvidék kisebb-nagyobb városait és falvait, mindenütt szorgosan kutatva adatokat s anyagot gyűjtve nagy munkájához. 1744 tavaszán gazdag kézirati anyaggal megrakodva visszaindul Németországba, hogy ott befejezze tervezett művét. Sok hányódás után és keserves kalandok árán jut vissza Wittenbergbe, ahol most is állandó nélkülözés közt, gyakran kétségbeesztő nyomorban tengeti életét. Ez akadályozza meg abban, hogy sajtó alá rendezze és kiadja nagy művét. Meg kell elégednie azzal, hogy annak csak mintegy tervezetét és kivonatát nyomassa ki. A könyv címlapján a következőket olvassuk: *Historiae Hungaricae literariae antiqui, medii atque recentioris aevi lineamenta, quorum prolegomena generalem in universam historiam Hungariae literariam introductionem continentia prodeunt studio ac sumtu H. M. Hungari.* A 240 lapnyi könyv 1745-ben jelent meg Altonában. Jellemző igazi tudóshoz illő szerénységére, hogy még nevét sem tünteti fel könyvében. A H. M. jelzést Rotarides nagy tisztelője s szellemi hagyatékának buzgó bűvárlója, Wallaszky Pál fejtette meg negyven évvel Rotarides művének megjelenése után kiadott *Conspectus rei publicae litterariae in Hungaria* c. könyvében. Azóta tudja az irodalomtörténet, hogy a H. M. betű mögött a Hazafia Mihály név rejtőzik. Ennél találóbb írói álnevet valóban nem választhatott volna magának Rotarides; egész élete, minden munkája és törekvése hazafias áldozat volt, amiért nem kért, de nem is kapott sohasem jutalmat. Ő maga így jelöli meg műve előszavában, hogy mi adott okot könyve megírására: *Amor Patriae, omnium carissimae innatus et adhuc integre incorrupteque conservatus...* [16\(61\)](#) Valóban veleszületett hazaszeretete, amelyet annyi sanyarúság közt is épen és sértetlenül őrzött meg keblében, adta kezébe a tollat, hogy a messze idegenben is szolgálja a „carissima Patriát“, kedves hazáját. Anyagi haszna természetesen nem volt könyvéből, sőt olyan adósságba verte magát a nyomdánál, hogy hitelezői már börtönnel fenyegették, ha nem fizeti meg tartozását. [25](#)Végül is kénytelen volt elzálogosítani könyvének 92 példányát és kéziratait, hogy megmeneküljön az adósok börtönéből. Műve igazában hazafias tett, mert bebizonyítja benne, hogy volt és van Magyarországon irodalmi élet, voltak és vannak jeles tudósok, írók és költők, akik érdemes munkásai irodalmunknak. Igaza tudatában bátran szembeszáll azokkal a német tudósokkal, Conringgal, Oldenburggerral, Bengerral s főképp Reimmann Jakab Frigyessel, akik lenézően nyilatkoznak a magyar szellemiségről s kétségbevonják, hogy van magyar irodalom s van

magyar tudományos élet.

Ebben az időben, úgy látszik már a külsejéről is nagyon lerítt Rotaridesnek a szegénysége, legalább is erre vall a nagy német költőnek, Klopstocknak egy barátjához írt levele, amelyben így emlékszik meg a fiatal magyar tudósról: „Ein ungenandter Hungar hat... prima lineamenta historiae litterariae in Hungaria... geschrieben. Diesen sprach ich jüngsthin im Buchladen... Er heisst Rotarides. Das Ansehen seines äusserlichen ist von ungefähr so lamentable, wie seine Vorrede.“ Bizony méltán siránkozott műve előszavában Rotarides, s a sok nyomorúság és ekkor már elhatalmasodott betegsége miatt valóban siralmas lehetett a külseje.¹⁷⁽⁶²⁾

Rotarides nyomtatásban megjelent műve kiadása után, ha lehet, még nagyobb buzgalommal fogott hozzá, hogy megírja élete főművét. Ez azonban már nem látott nyomdafestéket. Amit a nélkülözések, az örökös anyagi gondok s a megfeszített munkában eltöltött nappalok és éjszakák már régen megkezdték Rotarides életfáján, azt évek óta kínzó tüdőbaja bevégezte, s a halál 1747. április 15-én végre pontot tett szenvedései után. Messze hazájától 32 éves korában húnnya szemét örök álmra a magyar tudományos életnek ez az askétikus életű, önfeláldozó hőse; tetemei jeltelen sírban porladnak a wittenbergi temetőben, emléke azonban ott ragyog a magyar irodalomtörténet lapjain. Félévvel halála után fordul elő neve utoljára a soproni evangélikus konvent jegyzőkönyvében (161. l.). 1747. augusztus 26-án ezt a határozatot találjuk vele kapcsolatban: „Wegen weiland Herrn Rotaridis Studiosi Schriften, so zum Druck befördert wurden, sind 20 fl resolviret worden; welche titl. Herr Sam. Serpilius ex Cassa Ramschislana zu zahlan belieben wird.“ Ez a 20 forint az elhunyt író adósságainak törlesztésére szolgált, a többi wittenbergi magyar diáktársai rendezték, akik kiváltották s a wittenbergi magyar könyvtárnak ajándékozták egykori tanuló társuk írói hagyatékát.

Rotaridesnek egyetlen könyve jelent meg nyomtatásban, kéziratban azonban sok műve maradt ránk. Sajnos, éppen a legfontosabb és legértékesebb, amely a magyar tudományosság és a magyar irodalom történetét ölelte fel s lelkiismeretesen összegyűjtött gazdag anyagával tudománytörténeti szempontból is bizonyára nagy értéket jelentett, nyomtalanul eltűnt hagyatékából. Nem maradt meg evangélikus egyháztörténete sem, amelyen szintén nagy buzgalommal és tudóshoz méltó pontossággal dolgozott. Szerencsére legalább későbbi másolatban ismerjük néhány egyébként szintén elveszett művét. A Rotarides ²⁶halála után Wittenbergben tanuló magyar diákok ugyanis felhasználták kézirati hagyatékát, jegyzeteket készítettek belőle, sőt egész terjedelmében is lemásolták egy-egy művét. Így maradt ránk két példányban is Rotaridesnek egy irodalmi lexikona, amelyben betűsorban közli a magyar, illetőleg Magyarországon élt írók életére és működésére vonatkozó adatokat. Ennek a művének egyik másolati példányát a nyitrai katolikus egyházmegyei könyvtár,¹⁸⁽⁶³⁾ a másikat a soproni evangélikus líceum könyvtára őrzi.¹⁹⁽⁶⁴⁾ Ez utóbbi Hrabovszky György kéziratának 11. kötetében található (Georgii Hrabovszky Scrinium Antiquum. Tomus XI.). Hrabovszky György is jellemző fia korának és sok tekintetben emlékeztet Rotaridesre. Ő is külföldi egyetemeken készült a lelkészi pályára, őt is olthatatlan tudományos buzgalom fűtötte. Hazatérve Németországból több dunántúli evangélikus gyülekezetben működött mint lelkész, a mellett gazdag irodalmi működést fejtett ki. Szinnyei 14 nyomtatott művéről emlékszik meg és egész könyvtárnyi kéziratot munkáját sorolja fel.²⁰⁽⁶⁵⁾ Tudományos érdeklődésének és buzgalmának bizonyítéka a soproni evangélikus líceum könyvtárában őrzött gazdag kézirati hagyatéka is. Sok sűrűn írt kötetbe másolta évtizedeken át a külföldi vagy hazai levéltárakban és könyvtárakban tanulmányozott fontosabb iratokat, feljegyzéseket és leveleket, sőt egész kéziratot műveket, mint amilyen a Rotaridesé is. Ez utóbbi Wittenbergben került a kezébe s ott másolta le negyven évvel Rotarides halála után.

A mű címe: *Auctorum et Scriptorum Hungariae Praecipuorum Catalogus Alphabeticus diversis*

*sumtuosis*²¹⁽⁶⁶⁾ ...*periculosissimis itineribus ab an. MDCCXXXVI–MDCCXLV collectus studio indefesso M. R. G. H., descriptus Vitebergae 1787.* A mű tehát a főbb magyar íróknak betűsoros jegyzéke, amelyet valóban „studio indefesso“, fáradhatatlan buzgalommal gyűjtött költséges és veszedelmes utazásain az 1736–1745. évek közt Rotarides. A szerző szerényen csak nevének kezdőbetűivel jelzi nevét; a négy betű: M. R. G. H. = Michael Rotarides Gömöriensis Hungarus-t jelent. Rotarides máskor is odateszi neve mellé a szülőhelyére utaló „Gömöriensis“ melléknevet, önérzete pedig megkívánja, hogy a „Hungarus“ jelzővel feltüntesse származását. A negyedretű könyvben 194 sűrűn teleírt lapot foglal el a Catalogus Alphabeticus, s az eredeti szöveget Hrabovszky sok helyen későbbi saját adataival is bőven kiegészíti. Majdnem 1200 magyar, illetőleg magyarországi író adatait gyűjtötte össze ebben a művében Rotarides (tehát körülbelül annyit, mint Wallaszky negyven évvel később megjelent *Conspectus*ában), köztük olyanokét is, akikről nem tud az irodalomtörténet. Nem azt veszi irányadónak, hogy magyar-e az író, még kevésbé, hogy magyarul írta-e művét, csupán azt, hogy magyarországi volt-e. Ő tehát még egységben látja az egész magyar nemzetet s Hungarus-nak nevezi e hon minden fiát. Az egyes írókkal sem irodalomtörténeti jelentőségük szerint foglalkozik; Balassa Bálintnak ²⁷pl. 9 sor jut a hasábosan másolt szövegben, Heltai Gáspárnak 46, Apáczai Cseri Jánosnak 24, Pázmány Péternek szintén 24, viszont Krman Dánielnek 33, azonkívül két sírfeliratát is közli teljes szövegével. Gyöngyösi Istvánnal mindössze egy sorban végez s egyetlen művét, a Márssal Társalkodó Murányi Vénuszt említi. Zrinyi Miklósnak, a Szigeti Veszedelem költőjének pedig egyáltalában nem fordul elő a neve az egész műben. Sajnos, az apróbetűs kézírás meglehetősen nehezen olvasható, különösen ott, ahol Hrabovszky saját betoldásaival, sűrűn írt adataival zsúfolta tele a szöveget. Rotaridesnek ebből a másolatban ránk maradt művéből is valóban tiszteletreméltó tudományos lelkiismeretességét, gondos adatgyűjtését s ritka nagy írói buzgalmát állapíthatjuk meg, de természetesen nem alkalmazhatjuk rá az irodalomtudomány mai mértékét. Míg nyomtatásban megjelent műve, a *Historiae Hungaricae Literariae Lineamenta* nagyrészt élénk stílusú vitairat, addig a *Catalogus Alphabeticus* egyszerű adatgyűjtemény.

Irodalomtörténetírásunknak ez az önzetlen és nagyérdemű úttörője majdnem észrevétlenül tűnt el a magyar tudományos életből, akik azonban utána foglalkoztak a magyar irodalomtörténet anyagának összegyűjtésével és rendezésével, azok bőséges forrást találtak műveiben. Felhasználta adatait Wallaszky Pál negyven évvel Rotarides halála után megjelent *Conspectus rei litterariae in Hungaria* c. művében, s a tisztelet és hála szavaival emlékszik meg róla, „optimus patriae civis“ névvel tisztelve meg őt. Az elismerés és a megbecsülés hangján szól róla két másik 18. századbeli magyar irodalomtörténetíró is, Bod Péter Magyar Athénásában és Horányi Elek *Memoria Hungarorum*ában. De nemcsak a régiek, hanem korunk irodalomtörténetírói is nagyon melegen emlékeznek meg róla, kiemelve páratlan buzgalmát, tudományos lelkiismeretességét, önzetlenségét és szerénységét. Pintér Jenő szerint „Rotarides Mihály vitatkozó szellem, de egyúttal vonzó egyéniség és lelkes szív; büszke magyar érzése keresztülvonul egész munkáján.“²²⁽⁶⁷⁾ Gragger Róbert „önfeláldozó, lemondó jellemnek“ nevezi, „akiből hiányzik minden hiúság... Jellemző típusa a lelkes gyűjtő tudós, aki a tudományadta nemes örömet keresi és élete egyedül ebben talál kielégülést.“²³⁽⁶⁸⁾ Még nagyobb elismeréssel nyilatkozik róla Farkas Gyula berlini egyetemi tanár és az ottani Magyar Intézet igazgatója nemrég megjelent művében. „Tudásának szélessége, gondolatainak mélysége, nemzeti és faji érzésének heve, öntudatának világossága nemcsak kortársai közül emeli ki, hanem a mindenkori legjobb magyarok közé sorolja“, írja róla könyvében, amelyben részletesen foglalkozik Rotarides életművével.²⁴⁽⁶⁹⁾ Az egykori szegény soproni diák munkásságának emléke tehát él és méltánylásra talál ma is a tudósok körében. Nem volt ugyan városunk szülőtte, de itt nyerte a szellemi alapvetést későbbi tudományos működéséhez és Sopronból részesült anyagi támogatásban még esztendőkkal azután is, hogy elhagyta szeretett Alma Materét. ²⁸Rotarides Mihálynak, vagy írói álneve szerint Hazafia Mihálynak mint a hazájáért és a tudományért önzetlenül és fáradhatatlanul dolgozó magyar

tudósnak él az emléke Sopronban.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI. / Csipkés Kálmán:
Gyűjteményeink gyarapodása az 1943. esztendőben.

Csipkés Kálmán: Gyűjteményeink gyarapodása az 1943. esztendőben.

Az elmúlt év gyarapodása ugyan mennyiségileg nem éri el az előző évi eredményt, de mégis jelentős; az anyag eléggé változatos, sőt hézagpótló. Ajándékozás révén is – ami igen örvedetes – több fontos tárgy került gyűjteményünkbe.

A nagyobb jelentőségű új szerzeményeket az alább következő sorokban ismertetjük.

A római-kori anyag egy nyaklánc-töredékkel gyarapodott. 16 darab aranygömbből. 6 darab aranysövecskeből és 7 darab zöld üvegyöngyből áll. Lelőhely: Sopron, Uszoda-utca, a városi óvoda építkezése alkalmával, 1901. Római sírból való. (Vétel, hagyatékból, a városi közgyám útján.)

Városképsorozatunk Aradi Edvi-Illés Jenő fővárosi festőművésznak a Szent György-utca egy nemrég lebontott régi háza hangulatos udvarát megörökítő olajfestményével (a művész ajándéka) és két grafikai lappal bővült.

Fegyvergyűjteményünk egy, a 19. század közepéről való gyalogsági tisztikarddal, egy régibb mintájú fegyintézeti tisztikarddal és egy cizellált díszítésű, gyutacsos szerkezetű kétcsövű vadász fegyverrel (jelzése: KOPETZKY SOPRONBAN; Töpler Lajos ny. korvettkapitány letétje) gazdagodott.

A díszterem egyik tárlójában állítottuk ki a néhai Varga Ottó történetíróra vonatkozó, újabban szerzett emléktárgyakat. (A történetíró leányának ajándéka; édesatyja naplóját már 1942-ben odaadta a múzeumnak.) Ugyanezen tárlóba került a fiatal Liszt Ferencet ábrázoló herendi porcellánplakett. (Vétel.) A teremben – szabadon – nyert elhelyezést a báró Dóczy Péter ny. követségi tanácsos részéről letétként átadott s XVI. Lajos korának stílusában készült, ónberakással gazdagon díszített sokfiókos írószekrény és a

hozzávaló karosszék.

Bútoranyagunk gyarapodása általában számottevő. Vétel útján egy finomarányú empire-biedermeier fiókos szekrényt szereztünk; a szekrény legfelső fiókja írólapos. Ajándékozás révén (Lagler Aladárnétól) egy, ugyancsak ebből a korból való, érdekesen felépített pipatartó, vételképen pedig egy copfstílusú polcos szekrény jutott birtokunkba. Eredeti szobaberendezési tárgy még egy, a 19. század elejéről származó díszes légsúlymérő. (Vitéz Szepessy Aladár altábornagy özvegyének ajándéka.)

A céhemlékek termék anyaga egy 1732-es évszámmal ellátott rézmozsárral (törővel) és 6 db ónból készült ürmértékkel (5 darabon jelzés: C. MARCHIONINI, ÖDENBURG) bővült. (Vételek.)

29Az empire-biedermeier szoba új szerzeményei között van Steinacker Károlynak, Sopron biedermeier-kori jónevű festőjének „Erdei kápolna“ című olaj festménye; évszám nélkül, a mester késői idejéből. (Ajándék Brenner Terézia hagyatékából.) Művelődéstörténeti szempontból is igen becses a divat- és jelmezképekkel díszített, hatosztású paraván. (Baltai Ferenc ny. számvevőségi főtanácsos ajándéka.) A szoba vitrinjeit régi táncrendekkel, késői biedermeier ezüstnyakékkal, kulcstartókkal (vételek), finoman metszett emlékpohárral (Baltai Ferenc ajándéka) gazdagíthattuk.

Néprajzi anyagunk igen öröndetes gyarapodást ért el. Az értékesebb darabok a következők: Két pompás pruszlik Kapuvárról; fehér damaszt-, illetőleg fekete bársonyalapon arany-, ezüst- és színesfonalú rátétes díszítés, ezüst pillangók. Egy aranyszövésű virágmustrával és aranypaszománnyal ékített fekete selyembrokát pruszlik Fertőrákosról. Egy, az előbbiekhöz hasonlóan kivitelezett kobak Kapuvárról. Mindezen darabok a 18. század végéről valók. Egy remekül faragott diótörő Szanyból. Két régi tajtékpipa, metszett, figurális díszítéssel. (Vételek.) Megemlítjük még a horvát parasztszobába helyezett – vétel útján szerzett – selyemre nyomtatott rézmetszetet; Szűz Mária halálát ábrázolja s 1791-es évszámmal jelzett.

Éremtárunk fejlesztésére is kellő gondot fordítottunk. Megszereztük a Kormányzó úr születésének 75. évfordulója emlékére kibocsátott bronzötvözetű érmet (Berán Lajos műve), a hősi halált halt kormányzóhelyettes bronzplakettjét, a Kőrösi Csoma Sándor halálának 100. évfordulójára készített bronzérmek (a két utóbbi mű Edvi Illés Györgytől); bővült a soproni érmek és jelvények sorozata is. Jelentőséggel bír a római-kori érmék újabbkori utánezataiból álló csoport (39 darab).

A Széchenyi-szoba részére vásárolt anyag között szerepel a gróf Széchenyi István születésének 150. évfordulója alkalmából Herenden készült, nagyméretű porcellán-emlékplakett (Kisfaludi Stróbl Zsigmondtól), továbbá Czákó Elemérnek „Széchenyi, a legnagyobb és leghívebb magyar“ című jubileumi munkája.

Szakkönyvtárunkban az archaeológiai, a történelmi, a művészeti, a néprajzi és a „Soproniensia“ csoport növekedett számottevően. Fontosabb új szerzeményeink: Radnóti Aladár: A pannoniai római bronzedények; Sellye Ibolya: Császárkori emailmunkák Pannoniából; Gallus–Mithay: Győr története a vaskorszakig; Budapest története (Szendy Károly szerkesztésében); dr. Géfin Gyula: A szombathelyi székesegyház; Ortutay Gyula: A Magyar Népművészet; dr. vitéz Házi Jenő: Sopron sz. kir. város története c. munka befejező kötetei.

Az összes gyarapodás 235 darab. A múzeumi gyűjtemények teljes álladéka 1943. december 31-én 26.954 darab.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények / Dr. vitéz Varga Lajos: Néhány adat a Fertő-tó német részének halászati viszonyairól.

Dr. vitéz Varga Lajos: Néhány adat a Fertő-tó német részének halászati viszonyairól.

Amint ismeretes, a trianoni békeparancs a Fertő-tónak jó négyötödét Ausztriának juttatta. Az egész tó területe közepes vízállás alkalmával mintegy 35.000 hektár s ebből kb. 25.000 hektár jutott az akkori Ausztria birtokába. Az osztrákok a birtokbavétel után rengeteg tervet dolgoztak ki a nagy terület gazdaságos kihasználására és értékének emelésére. Bevonták a nyári üdülés, sportolás szolgálatába is. Elnevezték „Meer der Wiener“-nek s nagy hírveréssel igyekeztek a bécsieket a nyáron nagyon melegvízű tó partjaira csalogatni. Valóban sokan keresték fel a Fertőt, melynek nagyfokú sekélyisége a gyermekek fürdőzését is lehetővé tette.

De nagyon komoly körök javasolták a tó teljes kiszáraitását is.¹⁽⁷⁰⁾

Az 1920-as években a tónak elég sok vize volt. De a harmincas évek elején megszokott kiszáradási időszakába jutott s vízmennyiségének háromnegyed részét elveszítette. A fürdőzők és sportolók csak iszapot találtak víz helyett. Ha pedig északi vagy északnyugati szelek fújtak, akkor ezek a tó vékony vízrétegét a medence déli felébe tolták; az északi medencerészben nem maradt víz. A bécsi humor ekkor új nevet adott a tónak: „Moor der Wiener“.

Mintegy hat évvel ezelőtt a Fertő újból túlélte kiszáradási időszakát, melyben nagyon sok vizét elveszítette, és vize megint növekedni kezdett. Ez az új *áradási* időszak 1941–1942-ben érte el tetőpontját. A víz mélysége ekkor a legmélyebb helyeken a 2 métert is meghaladta.

Ősrégi tapasztalat, hogy a halfajokban eléggé gazdag Fertő-tó *halászati eredménye* a vízmagasságtól, tehát valójában a *víz mennyiségétől* függ. Száraz időszakban és igen alacsony vízálláskor a halászat eredménye csaknem semmi. Ha azonban sok a víz a tóban, akkor a fertői halászok is meg vannak elégedve fáradságuk jutalmával.

A Fertő-tó *magyar* részének halaival és halászatával mintegy húsz év óta foglalkozunk. Figyeltük és gondosan ellenőriztük nemcsak a kifogott és piacra került *halak fajait*, hanem azok mennyiségét is. Ezeket a megfigyeléseket több dolgozatban ismertettük is.²⁽⁷¹⁾

A *magyar* Fertőben a *legjobb halászati esztendő* 1927 volt, amikor mintegy 1200 métermázsa halat fogtak. Ebből a mennyiségből 130 mázsa volt a *ponty*, 200 mázsa a *compó*, 270 mázsa a *kárász* és 130 mázsa a *csuka*. A következő esztendőkből a Fertő újabb kiszáradási időszakába lépett. Vízmennyisége évről-évre fokozatosan csökkent és ezzel lépést tartott a halászat eredményének súlyos megfogyatkozása is. 1928-ban mintegy 850 métermázsa, 1929-ben 200 mázsa, 1930-ban pedig csak mintegy 50 mázsa volt az

egész esztendő halászati eredménye.

A következő esztendőkben némi javulás állott be s 1933-ban újból mintegy 550 métermázsza volt a fogott halak mennyisége. A *legsomorúbb* esztendő 1934 volt mégis. Az egész éven át kihalászott hal összes mennyisége nem volt 31-több 40 métermázsánál. Kerítőhálóval egyáltalában nem lehetett halászni, olyan alacsony volt a tó vízállása. A varsával történő halászat is csaknem teljesen csődöt mondott. A kifogott *ponty* mennyisége mintegy 5 mázsa, a *csukáé* pedig csak 3 mázsa volt. A soproni piacról elmaradt a kedvelt fertői hal. A hivatásos halászok kénytelenek voltak a tőlük nagyon lebecsült nádvagással és a nád kiszállítással foglalkozni s kenyerüket megkeresni. Halászó szerszámaik részben otthon, részben a tó nádasai között, vagy a partokon lógtak a szélben az egész éven át. Jó részük a csekély gondozás következtében tönkrement. A lapos fenekű halászcsonakokat is a nád fuvarozására rendezték be.

Azóta a halászat eredménye újból évről-évre javult. A tó vize ismét „visszatért“, s mostani évtizedünk elején a vízállás igen magas volt. A halászat eredménye is elérte az előbb említett legjobb éveket.

A *német* tórész halászati eredményeit nem ismertük. Adatokat nem igen tettek közzé, a halászok közlései pedig nem voltak mindig elfogadhatók. Az *utolsó* esztendők halászati eredményeiről legújabbban jelent meg két közlés, melyek örömminkre némi tájékoztatást nyújtanak legalább az utolsó évek halászati viszonyairól.³⁽⁷²⁾ Ennek azért örülünk, mert összehasonlítást tudunk tenni a *magyar* és a *német* tórész halászati viszonyai és a *fogas* eredményei között.

Blöch szerint a *legfontosabb két halfaj* a *csuka* és a *ponty*. Az előbbi igen jól érzi magát a tóban, melynek nagykiterjedésű nádasai között nemcsak bőséges *táplálékot*, hanem kitűnő búvóhelyeket is talál. A csukából a *német* tórészen 1940-ben 220 métermázsát fogtak. A következő, 1941. esztendőben *június* végéig 180 mázsányit fogtak ki, s így ez az esztendő sokkal jobb volt az előbbinél, mert a csuka halászatának legfőbb ideje az ősz. A csuka *igen jól fejlődött* is. Ez abból látszik, hogy 1941 júniusáig mintegy 80 olyan példányt fogtak, melyeknek súlya 8–12 kg volt.

A halászat másik legfontosabb hala a *ponty*. Ebből 1940-ben 688 métermázsza került hálóba. Az 1941. év ennél sokkal jobb eredményt ígért s bizonyára elérte az 1000 mázsát.

A pontyon kívül szívesen fogott apróbb termetű halak: a *nyálkás compó*, *dévérkeszeg*, *őn*, *folyami sügér* (ebből többnyire csak kis példányok akadnak), *réti csík* és egyéb különféle „fehérhalfaj“. Ritkább esetekben hálóba kerül a *vágódurbincs* és a *szivárványos pisztráng* is. Utóbbi – *Blöch* véleménye szerint – valószínűleg a sopronkőhidai pisztrángtenyésztő tavakból kerül be a Fertőbe. Néha hálóba kerül a *harcsa* is, de mindig csak igen kicsiny, 30–40 dekagrammos példányokban.

Különös, hogy *Blöch* nem említi a *karászt*. Pedig a *magyar* Fertőrészen ebből a halfól az 1924–28. közötti időben évente 200–270 métermázsát fogtak, tehát az összes halfaj között a legtöbbet. Kedvelt, keresett hal volt. Igaz, hogy főképpen a *nádasok* közötti mélyebb, nyílt vizekben, ú. n. tócsákban fogták. Az 1928–29-i kemény télen ezek a nádas közötti vizek a Fertő jórészével együtt *fenéig befagytak* s ezért, valamint a következő években történt *kiszáradási* jelenségek miatt a *karász* állománya annyira tönkrement, hogy gazdasági jelentősége csaknem teljesen megszűnt. Később azonban újból nagyobb számban jelentkezett, s megvolt a remény arra, hogy megint el fog szaporodni. Ez a remény a *magyar* tórészen részben be is vált. Úgy látszik azonban, hogy a *német* részen csak jelentéktelen mennyiségben él. Igaz, hogy ott nincsen olyan sok nádas közötti nyílt víz, mint nálunk.

32A *harcsa* viszont a magyar tórérszen nem található, vagy a legnagyobb ritkaság.

Blöch adatai szerint a *német* Fertőrérszen 1940-ben összesen 220 métermázsa *csukát*, 688 mázsa *pontyot* és 100 mázsa egyéb kisebb halat fogtak. Ez kerekén 1000 métermázsa volna. kb. 100 ezer birodalmi márka értékben.

Az 1941. esztendő sokkal jobbnak ígérkezett. A nezsideri halászati egyesület az év nyarán azt remélte, hogy ha az őszi időjárás kedvező lesz és elegendő munkaerő áll rendelkezésre, akkor elérik a 3000 métermázst. Arról, hogy ez a reménység bevált-e, nem tudtam adatokat szerezni. A kedvező időjárási és biológiai viszonyok azonban valószínűvé teszik azt, hogy bevált. A Fertő vízállása végig igen magas volt s ez a halak elszaporodására és növekedésére nagyon kedvező lehetett.

Ezt a véleményt megerősíti *Lechler* több idézett közleménye, amelyben azt írja, hogy magas vízállás idején a Fertő német részének halászati eredménye a 3–4000 métermázst is eléri. Véleménye szerint a Fertő-tóban a *csukának* van a legnagyobb jövője. Ezért tervbe vették egy nagy *keltetőház* építését s ezzel kapcsolatban *csukaivadék* nevelésére szolgáló *kis tavak* létesítését. Nincsen azonban tudomásunk arról, hogy ezek a tervek megvalósultak-e.

Blöch érdekes adatokat szolgáltat arra vonatkozólag is, hogy milyen a Fertő német részének *halászati közigazgatása*. A Fertő és a tőle délkeletre elterülő, apróbb, zárt, igen sekély tavakból álló *tóvidék* halászati joga 12 tulajdonos kezében van. Közöttük legjelentősebb az Esterházy-hercegi uradalom, egy egyházi birtok (valószínűleg a győri püspökségét érti) és az egyes helységek (községek). Mintegy 80 hivatásos halász dolgozik kb. 40 halászlegénnyel. Ezek a hivatásos halászok azonban megművelik földjeiket és nádvágással is foglalkoznak. Mintegy 50 sporthalászt és időszakos halászbembert is nyilvántartanak.

Főképpen *varsával* és *húzóhálóval* halásznak. Kb. 6000 varsa van üzemben. Ősszel mintegy 38 húzóhálót vesznek igénybe. A varsával való halászatot főképpen a helységek területein üzik. A legtöbb halász Okán (Oggau), Fertőmeggyesen (Mörbisch) és Ilmicen (Illmitz) lakik.

A Fertő-tavi halászatot Ausztriának a Birodalomhoz való csatolása után a „Dunavidék” országos halászati egyesülete újjászervezte. Felállították a „Nezsideri és Délkeleti Tóvidéki Halászati Egyesületet” (Fischereivereinigung Neuseidl am See und Lacken im Seewinkel). Ide tömörítettek minden ottani halászt. Az egyesület irányítja a halászatot a mai viszonyoktól megkívánt célokkal és feladatokkal.

A Fertőnek és a Tóvidék kisebb tavainak bérbeadása több esztendőre történik, s a halászok jogot nyernek az egész területen való halászatra. A fizetendő *bérösszeg* nagysága attól függ, hogy az illető halászok *milyen halászó-eszközöket használnak*. Az így befizetett „eszközdíj”-akból a halászati egyesület rója le a halászati jog tulajdonosainak a bérösszeget.

Minden halásznak szigorú kötelessége, hogy a *fogott halmennyiséget bejelentse és a meghatározott gyűjtőhelyekre szállítsa*. A fogás eredményének 70 százalékát a nagyelosztók a bécsi piacra szállítják, a többi pedig a fertőmenti helységekbe, továbbá Kismartonba (Eisenstadt) és a lajtamenti Bruckba kerül. A fertői hal már sok évszázad óta kedvelt cikk a bécsi piacon.

A fertővidéki halászok az ottani felettes országos halászati egyesület támogatásával Nezsider mellett a tó partján most akarják megépíteni azt a korszerű halgyűjtő és raktározó épületet, mely a Fertő egyik kincsét a piac számára osztályozza és szállításra előkészíti. **33**Ehhez csatolnák a tervbe vett keltető intézményeket is.

A Fertő német részének megismert halászati adatai általában jól megegyeznek a magyar tórérszen halászati

eredményeivel. Azt mondhatjuk, hogy az *előbbi vízterületen 3–4-szer annyi halat fognak ki, mint a magyar Fertő vizében*. Ha magas vízállás idején a magyar tórészen 1000 mázsa, a német részen 3–4000 mázsa halat fognak, akkor *évente az egész fertői halmennyiség 4–5000 métermázsát tesz ki*. Nagyon alacsony vízállás rossz éveiben pedig 120–150 métermázsára lehet becsülni.

Általában a *német* részen vannak a mélyebb (1–1 1/2 m) mederrészek is. Mivel a Fertő mentén az *északnyugati és északi szelek* uralkodnak, azért a magyar tórész halászáinak öröme az északi rész víztömege sokszor lehúzódik a déli medencébe. A lenyomott víztömeget pedig a halak is követik. *Déli és délkeleti szelek* alkalmával ez a jelenség természetesen megfordul – s ilyenkor az északi part halászái örvendenek.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények / Cs. E.: Lőportorony a Szent Mihály-templomnál.

Cs. E.: Lőportorony a Szent Mihály-templomnál.

Valaha a puska nagyobb szerepet játszott a kereskedelmi árucikkek közt, mint ma. A „Materialist“, a mai nagykereskedő, bizonyára kelendő portékának számíthatta, mert a francia háborúk idején egyszerre hat soproni nagykereskedő jelentkezik a városnál engedélyért, hogy puskaorostornyot építhessenek. Ezek Gerometta Péter, Schneller János Mátyás, Froische Katalin, Durigozzi Lénárt, Cavallaro János, Fiedler János Reichardt. A Lénárt-kapura, a mai Pócsi-utca külső torkolatára gondoltak, de a tanács inkább a temető vagy a szedertelep környékét ajánlja figyelmükbe. Ám nemcsak a felsorolt kereskedők tartották a veszedelmes árucikket raktáron, hanem Buschiatits János, Hofer Péter és Gusetti Lőrinc is, és raktáruk, úgy látszik a saját házukban, annyira ügyesen volt elhelyezve, hogy a tanács az előbbi polgárokat arra utasította, hogy példaadásuk szerint igyekezzenek ezt a kérdést rendezni.¹⁽⁷³⁾

Valószínűleg az volt a szempont, hogy a gyakori tüzesetek idején ne kaphasson az az épület is lángra, ahol a puskaort tartották. Tán ez a tanácshatározat játszhatott közre abban, hogy amikor a város maga akart 1818-ban puskaorostornyot építeni, a Szent Mihály-templom környékére gondolt ismét. Handler Jakab, korának jeles építőmestere, készítette a tervét. „Pulwerbehälter hinter dem katholischen Friedhof“, így említi 1829-ben a tanácsjegyzőkönyv is.²⁽⁷⁴⁾ Úgy hiszem, hogy ez az a kupolával fedett kis épület a templom mögött, amit Storno Ferenc rajza is megörökített 1851-es vázlatkönyvében.³⁽⁷⁵⁾

A Nemzeti Múzeum kéziratárában őrzik Schuster Károly soproni tüvegés és templomatyja feljegyzéseit a város multjáról; ebben említi az 1859-es évről, hogy a Szent Mihály-temetőben levő puskaorostornyot áthelyezték a Bécsi-dombra. Ott volt az még az első világháborút megelőző időkben is, és a balkáni mozgalmak idején a háborús rettegés vakságában körülötte állandóan kémeket láttak.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények / Csipkés Kálmán: Szakál Ernő legújabb műalkotásai.

Csipkés Kálmán: Szakál Ernő legújabb műalkotásai.

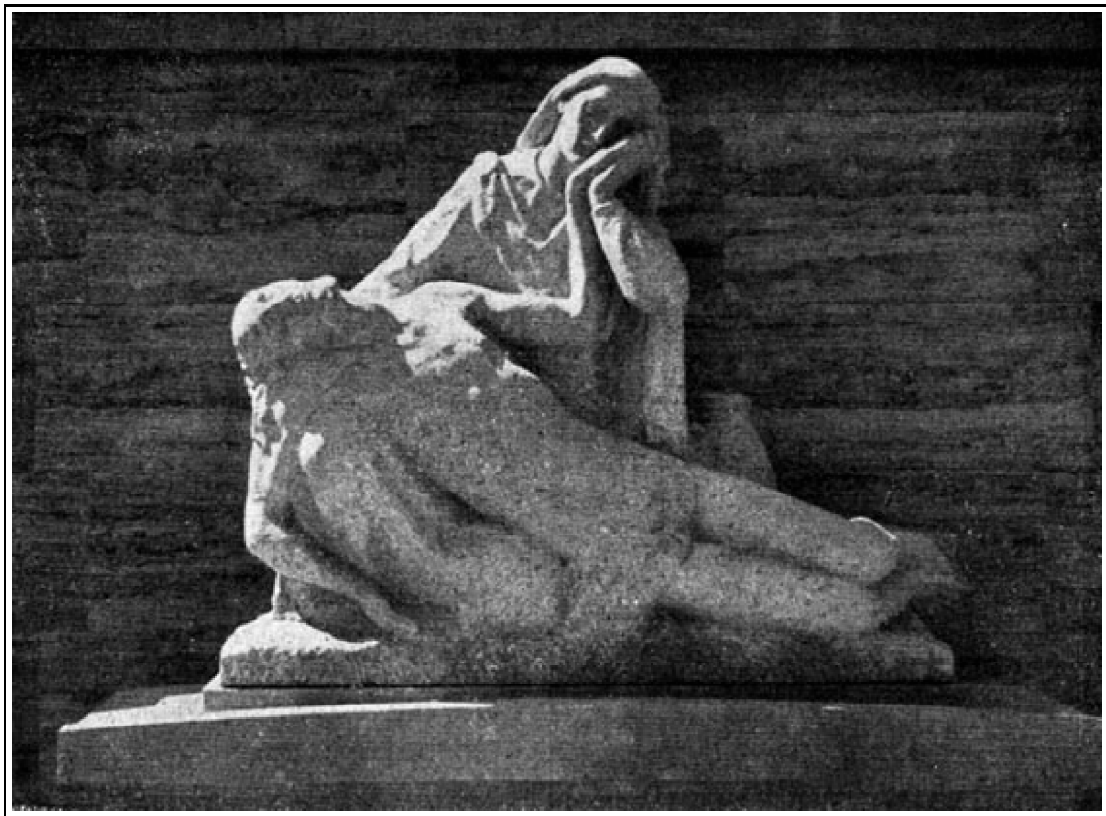
Folyóiratunk hasábjain már több ízben beszámoltam *Szakál Ernő* tehetséges szobrászművészi munkásságáról.^{*(76)} A jelen sorokban az utóbbi időben készült három nagyszabású alkotását óhajtom

ismertetni.

34A hivatalos város, de magánosokig, megértve az elmúlt idők beszédes művészi emlékeinek korszerű műalkotások létrehívására serkentő szavát, bőkezű áldozatkészséggel támogatják az ígéretes fiatal tehetségeket s komoly műértékek megvalósulását mozdítják elő.

Szakál Ernő iparkodott is minden tekintetben megfelelni a művészi tudásába vetett bizalomnak. Lelkiismeretes buzgósággal készült feladataira; sok-sok vázlat, részlettanulmány tanúskodik páratlan szorgalmáról és gondosságáról. Nagyban növeli alkotásai értékét az a tény, hogy a jelentős fizikai megerőltetéssel is járó faragómunkát ugyancsak maga végezte. Az emlékművek anyaga a szinte márványkeménységű haraszti mészkő.

Időbeli sorrendben első (1942-ből való) a Schármár-családnak a Szent Mihályról nevezett katolikus újtemetőben levő sírboltját díszítő „Pieta“. (1. kép.) A Schármár Károly műépítész által tervezett finomarányú talapzaton helyezkedik el a csaknem életnagyságú szobormű. Dícséretes kompozíció, mesteri felfogás! Az Istenanya mélységes fájdalma, szelíd megadása kitűnően érzékeltetve. Krisztus alakjának megmintázása nagyszerű anatómiai tudásra vall. – A hátfalat kissé alacsonynak tartom.

1. kép

Szakál Ernő: A Schármár-család síremléke. (Diebold K. felvétele.)

A Lackner Kristóf-utcai új sarokház (Winkler Oszkár építőművész terve) nyugodt falsíkjába iktatott hatalmas domborművet (2. kép) a város megbízásából 1943 nyarán faragta a művész. A feliratos táblával együtt 5 méter magas, 2,2 méter széles, Sopron egykori nagynevű polgármesterének, dr. Lackner

Kristófnak (1571–1631) dicső emlékét, hervadhatatlan érdemeit van hivatva megörökíteni. A hosszúkás, álló téglalapalakú felület kitöltése sikerültnek mondható, Megkapó a nagy férfiú 35szinte átszellemült alakja, amint aggódó szeretettel tekint s kezét oltalmazóan terjeszti ki a fallal megerősített város képére. (Ez utóbbit Lackner Kristóf eredeti rézmetszete alapján alkotta a művész.) A tábla alsó részén álló s fegyverére támaszkodó katona a nyugodt biztonság és elszánt erő megtestesülése. A „TURRIS ET FORTITUDO MEA DEUS“ vésetű, artisztikusan csavarodó mondatszalg, valamint Sopron város és a Lackner-család címere nagyban emeli az emlékmű dekoratív szépségét. Pompás síkszerűség, a részletek kitűnő összefoglalása jellemzi az alkotást. A faragványos rész alatt, fekvő téglalapalakú mezőben, nyolcsoros vésett felirat: DR. LACKNER KRISTÓF POLGÁRMESTER / A XVII. SZ. ELEJÉN A KATONA ELSZÁNTSÁGÁVAL, /AZ ÁLLAMFÉRFIÚ BÖLCSESÉGÉVEL HÁBORÚK / PUSZTÍTÁSÁTÓL VÉDTE MEG SZÜLŐVÁROSÁT. / ÉRDEMEIT HIRDETI EZ AZ EMLÉKMŰ EZEN / A HÁZON, AMELYET NAGY FIÁNAK EGYKORI / MAJORJA MELLETT ÉPÍTETT 1943-BAN / SOPRON VÁROSA.

2. kép.

Szakál Ernő: Lackner Kristóf emléktáblája (Diebold K. felvétele.)

Harmadik műve, a Taizs-családnak a katolikus újtemetőben emelt síremléke, (3. kép.) 1943. októberében nyert felállítást. Nemesen egyszerű, tetszetős arányú építészeti keretbe foglalt, álló 36téglalapalakú (felső oldala enyhén ívelt) domborműves mező. Középen Szűz Mária teljes életnagyságban álló, eszményi alakja, homloknézetben, dicsőségfényvel övezett, jobbraforduló fejjel. Tőle jobbra-balra egy-egy lebegő szárnyas angyal kinyújtott kezével koronát tart feje fölött; a baloldali alak mellére vont jobbában sugaras szív, a jobboldalinak leeresztett baljában liliomszál. A klasszikus görög domborművekre emlékeztető, abszolút művészi faragvány kompozíciója tökéletes, felületkezelése végtelenül finom. Pompásan stilizált, nyugodt hatású, előkelő felfogásra valló, dekoratív erejű műemrek. Valami földöntúli báj ömlik el rajta. A temető

legszebb és legértékesebb síremléke.

3. kép.

Szakál Ernő: A Taizs-család síremléke. (Diebold K. felv.)

Szakál Ernő művészete állandóan, örvendetesen fejlődik, fokról-fokra egyénibb zamatúvá válik, tehetsége mindjobban izmosodik. Hisszük, hogy még sok értékes emlékművel ajándékozza meg városunkat, hazánkat.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények / (– –): Az Irodalmi Kör működése 1943-ban.

(– –): Az Irodalmi Kör működése 1943-ban.

A Frankenburg Irodalmi Kör egyesületi éve nem esik egybe a naptári esztendővel, mégis szükségét látjuk annak, hogy beszámoljunk a múlt évben végzett működéséről. Szükséges pedig azért, mert azt látjuk, hogy ez az év fordulópontot jelent az Irodalmi Kör működésében s az egyesület 66 esztendő történetéből is élesen kiemelkedik. Azt látjuk ugyanis, hogy a működés hangsúlya az úgynevezett alapszabályszerű esték kivételes ünnepélyességéről átterelődött a soproni irodalom eddigénél eredményesebb szolgálatára. Bár az Irodalmi Kör eddig is igyekezett megtenni minden lehetőt, e területen ezúttal egész különleges lendületről számolhatunk be.

A kamaraesték eddig is a soproni irodalom művelőit szólaltatták meg, a multévi sorozat is azt a célt valósította meg, de különösen dicséretreméltónak tartjuk, hogy a rendezőség új nevek sorompóba állításáról gondoskodott és legtöbbször teljes sikerrel. Bajor Jenő, Láncz István, Drasche-Lázár Ilona, Csenár János, dr. Barabás Ince, Endrédy Zoltán Sándor, Molnár József, dr. Pálos Ferenc szereplése mind egy-egy új szín a soproni irodalomban. Az Irodalmi Kör versre és novellára hirdetett pályázatot, s a pályadíjnyertes és

dicséretet kapott munkák ugyancsak a kamaraesték műsorát gazdagították. Így avatódott novellaíróvá Bruckner Lajos és Kuszák István, költővé Rozsondai Károly, Bognár Olga, Benedek Attila, Vajk Péter Tamás. A Soproni Magyar Szövetség szeptemberben nagyszerű munkahetet rendezett, ennek keretében az Irodalmi Kör válogatott gárdájának reprezentatív műsorával állt a közönség elé. Ugyane munkaterület igen értékes eredménye a Soproni Helikon c. évkönyv kiadása, amelyről folyóiratunkban már megemlékeztünk.

Lényeges eseménye a multesztendei működésnek az Irodalmi Kör marosvásárhelyi és nagyváradai szereplése. Körünk a multban is járt már a közeli városokban, valamint Budapesten, az azonban, hogy az ország távolabbi vidékeire is ellátogat, nevét idehaza is másutt is még megbecsültebbé teszi. Ezek a látogatások nemcsak azt jelentik, hogy Sopron írói, akikre talán idehaza a „nemo propheta in sua patria“ elve nehezedik, városunkon kívül is megszólalhatnak s más városok viszonyait, kulturális helyzetét a helyszínen tanulmányozhatják, hanem hogy magáról Sopronról és Sopron kultúrájáról az ország távolabbi részein is hitet tehetnek. Az idegenbe vitt műsorok ugyanis egyrészt megszólaltatták a soproni irodalmat, másrészt bemutatták Sopront. Mindkettő olyan misszió, amely az Irodalmi Kör jelentőségét, munkájának értékét nagyban növeli s amely mindnyájunkat [37](#)hálára kötelez. Nagy örömünkre szolgál, hogy soproni fiaink marosvásárhelyi és nagyváradai szereplése teljes sikert aratott s városunknak is megbecsülést szerzett. A műsoron dr. Kamenszky Árpád polgármester, Berecz Dezső, Becht Rezső, Dorosmai János és Kuszák István szerepelt. Utóbbi Dorosmai János, Erdélyi Tibor, Joós Sándor, Mészáros Sándor és Rozsondai Károly verseit mutatta be.

1943-ban az Irodalmi Kör öt alapszabályszerű estét rendezett. Az elsőn, a kolozsvári Pásztortűz c. irodalmi folyóirat írógárdája szólalt meg Járosi Andor és Vásárhelyi Emil vezetésével. Ez alkalommal olvasta fel egyik remek novelláját Tamási Áron. A következő estét Móricz Zsigmond emlékének szentelte a Kör dr. Ruhmann Jenő, Móricz Virág és Gobbi Hilda szereplésével. Az ősz folyamán a szegedi Tömörkény Irodalmi Kör s a nagyváradai Szigligeti Irodalmi Társaság szólalt meg a soproni dobogón, majd a Magyar Múzsza c. irodalmi folyóirat fiatal írói mutatkoztak be Eszterhás István vezetésével. Mindegyik műsor az irodalom országos vonatkozásait érvényesítette s plasztikus képet vetített a közönség elé.

Az év legelején az Irodalmi Kör Gyóni Géza emlékére rendezett estét s ezen Gyóni soproni vonatkozásait hangsúlyozta. Az emlékbeszédet Veressné Csapó Mária mondta a költő lelkébe mélyedve. Ünnepi műsor keretezte, amelyből kiemeljük Raffay Erzsébet színésznő énekszámait és Dullien Klára hegedűművésznő értékes zenei tudását.

Ha még megemlíthetjük március 15-ének hagyományos megünneplését, melyen az ünnepi beszédet dr. Kamenszky Árpád polgármester mondta, akkor beszámoltunk mindenről és érzékeltettük, hogy az Irodalmi Kör fokozott ütemben és megsokszorosodott munkabírással dolgozik.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények / (– –): Sopron színháza 1943-ban.

(– –): Sopron színháza 1943-ban.

1942. tavaszán megszűnt az alig két éves multra visszatekintő cseretársulati rendszer, amely nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, s az országot ismét színikerületekre osztották. Így került együvé Sopron Székesfehérvárral, Veszprémmel, Nagykanizsával, Makóval. Nem a legszerencsésebb összeállítás mivel a kerületben egyetlen olyan város sincs, amely számottevő áldozatot tudna hozni a magyar színészetért.

Színházi értelemben csupa „gyenge“ városból áll a kerületünk, s ez önmagában véve is végzetes hiba.

A kerületet *Szűcs László* kapta, aki fiatalkorában a budapesti Operaház nagy reményekre jogosító tenoristája volt, művészi pályafutása azonban derékba tört s a hozzáfűzött remények meghiúsultak. Budapesti színházigazgatással is próbálkozott, de ez sem sikerült, sokat vendégzerepelt, majd *Beleznai-Unger* társulatának lett főrendezője. Saját elhatározásából vállalkozott arra, hogy a soproni kerület színházigazgatója legyen.

Első ízben 1943. januárjában jött Sopronba s itt játszott egészen április közepéig. Szerencsétlenül összeállított operett-társulatánál jóval értékesebb volt a prózai együttes, melyben a Horváth-házaspár (*Horváth Jenő* és felesége *Lovassy Klára*) egészen kivételes népszerűsége tett szert. Sok hiba akadt, ami nagyrészt annak tulajdonítható, hogy Szűcs László oly időben kapta a színházigazgatói megbízást, amikor már nem lehetett szervezkedni. Anyagi tekintetben nem volt fennakadás, a közönség azonban csak a prózai előadásokat honorálta – legnagyobb siker „A bolond Ásvayne“ volt – és szívesen vette a vendégzerepléseket, amelyekkel *Szűcs László* igen ügyesen leplezte a hiányokat.

Első játékszezonjának befejezése után új társulatot szervezett s ezzel november 38-án vonult be a városba és 1944. január végéig játszott. Igen nagy bizalmatlanság fogadta s jó időbe telt, amíg a közönség érdeklődése megindult. El lehet mondani, hogy *Szűcs László* második társulata megfelelő volt, sok vonatkozásban komoly értéket jelentett. Ez elsősorban ismét a prózára vonatkozik, különösképpen *Majláth Mária*-ra, a drámai hősnőre és még inkább *Somkuthy Dezső*-re, aki előbb a budapesti Madách Színház tagja volt s kivételes tehetségű színész, aki a legnehezebb drámai feladatokban (Hamlet) éppoly pompásan megállja a helyét, mint a 120-as tempóban gördülő modern vígjátékokban.

Az operett-együttes is megállta a helyét – ki kell emelnünk *Hont Erzsébet* remek énektudását – azonban az úgynevezett slágerdarabokat minden ügyeskedés ellenére sem sikerült tartalommal megtölteni s azzal a körítéssel ellátni, ami ezeket a darabokat nagy színpadokon életképessé teszi. A kórus, vagy mai szóval, a boyok és görlok bizony gyengék voltak, számbelileg időközben megfogyatkoztak s az igazgató nem gondoskodott pótlásról. A zenekar eleinte jól hangzott, később azonban az igazgató csökkentette a létszámot, a karmestert zongorához kényszerítette, s ennek következtében a zenei kíséret sem volt megfelelő.

Azt meg kell hagyni, hogy a színpadon rend uralkodott, erős kéz nyomai látszottak. Akadtak új díszletek és új jelmezek is, bár e tekintetben ma nem kívánhatunk sokat. Mégis feltűnő volt azonban a színpad berendezésének örökös sivársága. Csak a legszükebbes bütöndarabok szerénykedtek a színpadon s e tekintetben stílust emlegetni sem szabad.

Nagy és értékes volt a társulat, azonban – s itt van a legnagyobb hiba – *Szűcs László* ezt a társulatot nem tudta kellőképpen foglalkoztatni. A prózai társulatnak heteken át nem volt dolga, még próbája is alig, s nem egy tehetséges tagja lézengett feladat nélkül. Pedig ebből a társulattól sok mindent ki lehetett volna csiholni, s akkor a műsorgondok is megszűntek volna. *Szűcs László* a műsor összeállításában mereven ragaszkodott ahhoz, ami Budapesten történt (nyilván így került színre a „Hamlet“ és azért készült a „Tartuffe“-re), de néhány régebbi operett felújításán kívül önálló ötlete nem volt.

Mindenütt fontos, de talán Sopronban különösen fontos, hogy a színházigazgató egyénileg is megtalálja az utat a közönség szívéhez. Őszintén megmondjuk, hogy *Szűcs Lászlónak* ez eddig minden igyekezete, művészi rátermettsége, anyagi megalapozottsága ellenére sem sikerült. Az a meggyőződésünk, hogy a soproni magyar színház kérdését még mindig nem sikerült megoldani, s erre nem is számíthatunk mindaddig, amíg

valamennyi tényező teljes összhangba nem kerül.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények / Dr. Varga Ferenc: Jelentés a Soproni Nyári Egyetem VII. évéről.

Dr. Varga Ferenc: Jelentés a Soproni Nyári Egyetem VII. évéről.

A Soproni Nyári Egyetem tanulmányi bizottsága Czettler Jenő elnök professzor vezetésével most adta ki a M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1943. évi soproni nyári tanfolyamáról érdekes és figyelemre méltó jelentését. Ezúttal a vezérszerep a gépészmérnöki és vegyészmérnöki karnak jutott, a műszaki előadásokat érdekesen egészítették ki a honvédvezérkar, a haditechnikai intézet szemléltető háborús irányú előadásai, valamint közigazgatási, közgazdasági és szociálpolitikai tárgyú aktuális előadások. A multtól eltérően az előadások június 30-án kezdődtek és a július 20-i záróünnepélnnyel végződtek. Az előadásokat, összesen 66-ot, d. e. 9 órától 13 óráig és d. u. 17-től 19 óráig tartották. Az alábbi táblázat szemléltetően mutatja be a Nyári Egyetem fejlődését.

	1937.		1938.		1939.		1940.		1941.
		%		%		%		%	
Soproni résztvevők:	404	81	380	56	563	66	564	63	526
Budapesti résztvevők:	60	12	181	26	209	24	246	28	332
Egyéb belföldi résztv.:	35	7	106	15	66	8	81	9	225
Külföldi résztvevők:	1	–	17	3	14	2	1	–	1
Összesen	500	100	684	100	852	100	892	100	1084

Az 1942-i létszámmal szemben örvendetes emelkedés mutatkozik, különösen a nem fővárosi, a vidéki résztvevők számában. Pedig az sem lett volna meglepő, ha a hallgatóság létszáma a háborús gazdasági nehézségekre való tekintettel csökkent volna. Soprontól Zágonig és Szlovákiától Pécsig Magyarország minden vidékéről látogatták a Soproni Nyári Egyetemet, melynek hivatottságát és életrevalóságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a megelőző évek magas színvonalát fenntartották és még előbbre is vitték a magyar kultúrfölény alátámasztására.

Különösen Sopron tanúsított megható érdeklődést Nyári Egyeteme iránt, ami annak a bizonyítéka, hogy a tanfolyamokkal hét esztendő alatt sikerült meghódítani a soproni társadalom szívét és szeretetét. A Nyári Egyetem örök kapcsolatot teremt a nyugati magyar végvárnak, Sopronnak ősi helyi kultúrája és az ezeréves egyetememes magyar kultúra között.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Könyvismertetés.

Könyvismertetés.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Könyvismertetés. / Eröss István: A ciráki körjegyzőség és plébánia története. (Győr, Győregyházi megyei alap nyomdája. 1943. 218 lap.)

Eröss István: A ciráki körjegyzőség és plébánia története. (Győr, Győregyházi megyei alap nyomdája. 1943. 218 lap.)

Eröss István plébános Cirák, Dénesfa és Gyóró sopronmegyei falvak történetének megírásával szaporította megyénk szépen gyarapodó irodalmát. Évek hosszú során át kutatott a győri püspöki levéltárban, dolgozott a sopronvármegyei levéltárban, és amit emberi képességgel el lehetett érni, összekeresgélte. Köztudomású, hogy kisebb helyek történetét folyamatosággal megírni szinte lehetetlen; ha az említett falvak történetében hézagok vannak, az nem az író hibája. Az a háttér, amelybe beágyazza adatait, gondosan megválogatott történetírók megállapításaiból került ki. Az egyháztörténetet elkülönítette a többtől és csak a politikai történet kifejtése után tér rá, a nélkül azonban, hogy fölösleges ismétlésekbe kellene bocsátkoznia. A munkán végigvonul a nagyérdemű gróf Cziráky-család története is. Sopront a kissé távoleső helyek multjával a művészet kapcsolja össze. Dorfmeister Gyórón freskót festett a templomban és tőle való a főoltárkép is. A ciráki templom hajdani főoltárképe szintén az ő műve volt, jelenleg Kenyeriben van magántulajdonban. Érdekes megállapítás a ciráki templom tervezőjének személye: Anreith János György alkotta, aki a szombathelyi székesegyházat Hefele halála után befejezte. Megyénkben ez immár a második későbarokk templom, amely ennek az építésznek nevével hozható kapcsolatba. (Ő tervezte a simasági templomot is.) Eröss István munkáját sok kép is díszíti; a mai időkhez mérten fényűző a kiállítása. A könyvet a megyei részletmunkák közé mint nyereséget lehet besorolni.

Cs. E.

**40 SOPRONER RUNDSCHAU
HEIMATBLÄTTER
KULTURHISTORISCHE ZEITSCHRIFT**

Erscheint vierteljährig.

Herausgeber: Stadtverschönerungsverein Sopron (Ödenburg). Ungarn.

**HAUPTSCHRIFTLEITER:
Dr. HEIMLER KÁROLY.**

Schriftleitung: Sopron. Kölcsey Ferenc-Gasse 1.

VIII. Jahrgang 1944. – Folge 1.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Könyvismertetés. / Inhalt des vorliegenden Heftes:

Inhalt des vorliegenden Heftes:

<i>Angyal. E.:</i> Christoph Lackner und die Anfänge des barocken Humanismus	1
<i>Ruhmann J.:</i> Michael Rotarides und seine Beziehungen zu Sopron	19
<i>Mitteilugen des Städtlichen Museums</i>	28
<i>Kleine Beiträge</i>	30
<i>Buchbesprechung</i>	39

1944. VIII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Hirdetés

Hirdetés

Sopron Műemlékei

ELSŐ KÖTET: BELVÁROS

A műnyomópapíron nyomott 31×23 cm nagyságú, leggondosabb kiállítású, félbőrkötésű mű ára 35.–
pengő. 2. kiadás.

Német- és franciayelvű kiadás is megjelent!

Legközelebbi számunk 1944. május végén jelenik meg.
RÖTTG-ROMWALTER NYOMDA R.T., SOPRON 1566.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Henri Hauser: La modernité du XVIe siècle. Paris. 1930: 92–101.

2 (Megjegyzés - Popup)

Heimler Károly: Soproni képeskönyv. Budapest, 1932: 10–12.

3 (Megjegyzés - Popup)

Paul Hankamer: Deutsche Gegenreformation und deutsches Barock. Stuttgart. 1935: 44–5.

4 (Megjegyzés - Popup)

Johannes Fridelius: B. Domini Christophori Lackner I. U. Doctoris & Consulis quondam Civitatis Semproniensis Vitae Curriculum. Ratisbonae. 1714: 2 kk

5 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Giuseppe Toffanin: Storia dell' umanismo (2. kiadás). Róma. 1940. 339–55.

6 (Megjegyzés - Popup)

Benedetto Croce: Storia dell' età barocca in Italia. Bari, 1929: 76–90.

7 (Megjegyzés - Popup)

Christophorus Lackner: Coronae Hungariae Emblematica Descriptio. Viennae, 1613: 41.

8 (Megjegyzés - Popup)

Eckhardt Sándor: A körmendi Balassi-emlékek. Archivum Philologicum, 1943: 32–48.

9 (Megjegyzés - Popup)

Közölte: Heimler, id. m. 32.

10 (Megjegyzés - Popup)

Fridelius. id. m., 29–31, 52–7.

11 (Megjegyzés - Popup)

Fridelius, id. m., 21–5.

12 (Megjegyzés - Popup)

Hans Naumann–Günther Müller: Höfische Kultur. Halle. 1929: 117–22. – Hermann Tiemann: Das spanische Schrifttum in Deutschland von der Renaissance bis zur Romantik. Hamburg, 1936: 49–50. – Alszeghy Zsolt: Faludi Nemes ember-ének magyar rokonai. Irodalomtörténet, 1943: 70. – Nicolae Iorga:

Istoria literaturii romanesti (2. kiadás). Bucuresti, 1928. II: 95–105.

13 (Megjegyzés - Popup)

Béla von Pukánszky: Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn, I. Münster i. W., 1931: 348–9.

14 (Megjegyzés - Popup)

Christophorus Lackner: Cura Regia seu Consultatio Paterna amore & caussâ gnatorum. Kassa, 1616: 2–42.

15 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 69 kk.

16 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 71–2.

17 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 74.

18 (Megjegyzés - Popup)

Hans Naumann: Altdeutsches Volkskönigtum. Stuttgart, 1940: 156–80.

19 (Megjegyzés - Popup)

Toffanin, id. m., 20–33, 241–74.

20 (Megjegyzés - Popup)

Lackner, Cura Regia, 75–7.

21 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 77–8.

22 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 78–87.

23 (Megjegyzés - Popup)

Kardos Tibor: Adalékok a magyar irodalmi barokk keletkezéséhez. Magyarságtudomány, 1942: 72–81.

24 (Megjegyzés - Popup)

Lackner, Cura Regia, 101.

25 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 107–17.

26 (Megjegyzés - Popup)

Lackner, *Coronae Hungariae Emblematica Descriptio*, 20–1.

27 (Megjegyzés - Popup)

Koszó János: Fölvilágosodás, barokk és porosz szellem. Műhely, 1941–2. 78–80.

28 (Megjegyzés - Popup)

Christophorus Lackner: *Salicetum Sempronense*. Viennae, 1626. Lapszámozás nélkül.

29 (Megjegyzés - Popup)

Erich Trunz: *Dichtung und Volkstum in den Niederlanden im 17. Jahrhundert*. München. 1937: 6.

30 (Megjegyzés - Popup)

Turóczi-Trostler József: *Keresztény Seneca*. *Archivum Philologicum*, 1937: 55–8.

31 (Megjegyzés - Popup)

Lackner, *Coronae Hungariae Emblematica Descriptio*, 52.

32 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 41–55.

33 (Megjegyzés - Popup)

Christophorus Lackner: *Florilegus Aegyptiacus in Agro Sempronensi Keresztur*, 1617. Lapszámozás nélkül.

34 (Megjegyzés - Popup)

Joannes Conradus Barthius: *Oedenburgisches Rath-Haus / weiland vom Seligen Herrn Christoph Lackner / J. U. Doctore und hochverdienten Burgermeister der Königl. Freystadt Oedenburg / mit Sinnreichen Gemälden und Sprüchen gezieret*. Pozsony. 1670.

35 (Megjegyzés - Popup)

Fridelius, *id. m.*, 1–13.

36 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 15–6.

37 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 17–8.

38 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Heinrich Schaller: Die Welt des Barock. München, 1936: 54.

39 (Megjegyzés - Popup)

Toffanin, id. m., 117.

40 (Megjegyzés - Popup)

Fridelius. id. m., 25–8.

41 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 32–47.

42 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 49.

43 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 52–3.

44 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 54–6.

45 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 62–9.

46 (Megjegyzés - Popup)

Pálfi Miklósnak a könyvtárról készített, kéziratban levő jegyzéke szerint.

47 (Megjegyzés - Popup)

Wallaszky (Conspectus 16. l.) és Szinnyei (Magyar írók élete. IV. 1358.) szerint a gömörmegyei Otrókocson született.

48 (Megjegyzés - Popup)

Gragger R.: Egy magyar tudós sorsa. Klebelsberg-émlékkönyv. 439. l.

49 (Megjegyzés - Popup)

Soproni evangélikus konvent levéltára, 806. III. 473. sz.

50 (Megjegyzés - Popup)

Müllner M.: A soproni ev. főtanoda története, 57. és 62. l.

51 (Megjegyzés - Popup)

Payr S.: Negyedfélszázados főiskola Sopronban, 20. l.

52 (Megjegyzés - Popup)

Historiae Hungaricae Lineamenta, 82. l.

53 (Megjegyzés - Popup)

Gragger i. m. 440. l.

54 (Megjegyzés - Popup)

Gragger i. m., 442. l.

55 (Megjegyzés - Popup)

Farkas Gy.: A magyar szellem felszabadulása, 54. l.

56 (Megjegyzés - Popup)

Graffer i. m., 442. l.

57 (Megjegyzés - Popup)

U. ott.

58 (Megjegyzés - Popup)

Graffer i. m., 443. l.

59 (Megjegyzés - Popup)

U. ott.

60 (Megjegyzés - Popup)

Gragger i. m. 446. l.

61 (Megjegyzés - Popup)

Historiae Hungaricae literariae lineamenta, IX. l.

62 (Megjegyzés - Popup)

Bleyer J.: Klopstock egy magyar irodalomtörténetírőről. Egyet. Philol. Közl. XXXII. 474. l.

63 (Megjegyzés - Popup)

Vágner J.: A nyitrai egyházmegyei könyvtár kéziratai. Nyitra, 1886.

64 (Megjegyzés - Popup)

Jelzése Lc 152. 5.

65 (Megjegyzés - Popup)

Szinnyei i. m. IV., 1358–1362.

66 (Megjegyzés - Popup)

Itt egy szó olvashatatlan a kéziratban.

67 (Megjegyzés - Popup)

Pintér J.: Magyar irodalomtörténet, IV. 855.

68 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 452. l.

69 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 68. l.

70 (Megjegyzés - Popup)

Lásd: *Dr. Varga Lajos*: Hat év előtti osztrák vita a Fertő-tó sorsáról. Soproni Szemle, 1939. III. évf., 3. sz.

71 (Megjegyzés - Popup)

Mika-Breuer: A magyar Fertő halai és halászata. Archivum Balatonicum, 1928, II. köt., 104–131. –
Mika-Varga: A Fertőn történt katasztrófák hatása a tó halállományára és halászatára. Halászat, 1935. évf.
– *Varga-Mika*: Die jüngsten Katastrophen des Neusiedler Sees und ihre Einwirkungen auf den
Fischbestand des Sees. Arch. f Hydrobiologie, 1937, XXXI., 527–546. – *Varga-Mika*: A magyar Fertő
halászata az utolsó 12 esztendő folyamán. Soproni Szemle, 1937, 24–44.

72 (Megjegyzés - Popup)

Blösch, Ferdinand: Der Neusiedlersee und seine Fischerei. Allg. Fischerei Zeitung, 1941, 66. Jahrg.,
137–139. *Lechler, Hermann*: Die Fischerei in der Ostmark. U. ott, 148–150.

73 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1795-ből. 764 964., 1355. számú tétel.

74 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1818-ból. 1117. számú tétel. 1829-ből, 2889. számú tétel.

75 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Szemle, I. évf., 1937, 288. l.

76 (Megjegyzés - Popup)

* V. évf. 324–326. l.; VI. évf. 91–92., 223–224. l.